

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут мистецтв
Кафедра історії, теорії музики та методики музичного виховання

Карпова Анастасія Олександрівна

Художній розвиток підлітків в умовах діяльності мистецьких гуртків

Магістерська робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 014 – Середня освіта (Музичне мистецтво)

Науковий керівник Крижановська Т.І.
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри історії, теорії музики та
методики музичного виховання

Рівне 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Художній розвиток особистості: теоретичні аспекти процесу	9
1.1. Художній розвиток особистості: зміст поняття та його компоненти.....	9
1.2. Вікові чинники художнього розвитку підлітків.....	18
1.3. Позанавчальна художньо-виховна діяльність школярів: зміст, основні напрями, провідні методичні засади.....	31
Висновки до Розділу 1.....	48
РОЗДІЛ 2. Методика активізації художнього розвитку підлітків в умовах мистецької гурткової діяльності.....	50
2.1. Сучасний досвід різноаспектного вирішення проблем художнього розвитку дітей шкільного віку.....	50
2.2. Методична модель художнього розвитку підлітків у гуртковій діяльності: опис перебігу експериментальної роботи.....	58
2.3. Результати педагогічного дослідження.....	71
Висновки до Розділу 2.....	79
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87
ДОДАТКИ	

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота присвячена аналізу художнього розвитку підлітків в умовах їх діяльності у мистецьких гуртках. Основний акцент зроблено на системі методів, спрямованих на підвищення результативності художнього розвитку підлітків. У роботі розглянуто особливості впливу мистецької гурткової позанавчальної діяльності, зокрема театральної, на художній розвиток підлітка. Запропоновано методичну модель активізації даного процесу. Отримані результати підтвердили позитивний вплив гурткової роботи на художній розвиток особистості підлітка. Виявлено, що використання запропонованої методики, сприяє активізації художнього розвитку підлітка у її основних структурних складових - пізнавальній, емоційно-ціннісній, практично діяльнісній.

Ключові слова: художній розвиток, підліток, мистецтво, гурток, театральный гурток, школа, заклад загальної середньої освіти, позанавчальна мистецька робота.

Перелік умовних скорочень: ЗЗСО (заклад загальної середньої освіти), ООН (Організація Об'єднаних Націй), УДЦПО – Український державний центр позашкільної освіти, МОН України – Міністерство освіти і науки України.

ВСТУП

Художній розвиток є важливою складовою та показником творчого зростання будь-якої людини. Про це говорить чимало різногалузевих досліджень. Проблема художнього розвитку різноаспектно вивчалася на праці видатних педагогів-класиків ХХ ст. М.Леонтовича, В.Сухомлинського, Б.Яворського. А також в роботах сучасних науковців та практиків Н.Аніщенко, О.Комаровська, Т.Крижановська, Л.Масол, Г.Падалка, Т.Танько та ін. Так, С.Цилюпа та Н.Цилюпа наголошують, що саме особистісний художній

розвиток сприяє долученню індивіда мистецького спадку людства [9, с. 149-150], а Т.Танько зазначає, що завдяки творчій мистецькій діяльності відбувається художній розвиток особистості [54, с. 204].

Однією з найбільш сприйнятливих щодо мистецтва вікових категорій є підлітки. Адже саме цей період життя відзначається активним пошуком моральних та художньо-естетичних ідеалів, власного місця у суспільстві, формуванням особистої ідентичності, розвитком креативних здібностей та потребою у самовираженні. Про це йдеться у дослідженнях К.Седих, зокрема, авторська заувага: «підлітковий вік є періодом інтенсивних змін у всіх сферах життя людини») [33 с. 370] На цьому акцентують увагу О.Губарь: «вперше у перехідному віці проявляється самостійна спрямованість на пошук нових знань» [5, с.33], М.Шопіна: «розумовий розвиток підлітків характеризується розширенням кругозору, збільшенням самостійності в когнітивній діяльності, формуванням активного творчого критичного мислення» [3 с.104] та ін.

Підлітки у період дорослішання стикаються з багатьма емоційними, когнітивними та соціальними змінами, і мистецтво надає їм можливість виразити свої думки, почуття та бачення світу, подолати період підліткової тривожності, сформувати власну творчу ідентичність. Це може відбуватися через малювання, музику, танець, літературу, театральну діяльність та інші види художньої активності, - дану думку відстоюють М. Заброцький. В.- Черкасов та ін. [с. 404], [7, с.88].

Так, мистецька освіта, результатом якої є особистісний художній розвиток, за словами Л. Масол, служить посередником між культурними і особистісними цінностями людини, вона забезпечує набуття базових компетентностей (загальнокультурних, художньо-пізнавальних, комунікативних), формує прагнення і здатність до художньо-творчої самореалізації та духовного самовдосконалення особистості протягом життя [с. 105]. Значна наукова увага, приділена вдосконаленню методичних основ художнього розвитку школярів-підлітків, стосується переважно уроків мистецтва ЗЗСО. Значно менше її відведено організаційно-методичним

аспектам діяльності позашкільних художніх студій. Водночас, процесуальність та результативність учнівських художніх практик у середовищі позашкільної мистецької освіти потребують сьогодні більш глибокого наукового вивчення. Так, навчально-виховний потенціал мистецьких гуртків досліджує М.Шопіна, яка зазначає: «художньому розвитку підлітка сприятиме заняття у творчих гуртках, що забезпечують постійне тренування творчого мислення» [с. 105].

Дослідження проблеми художнього вдосконалення учнів підліткового віку дозволяють стверджувати, що вона має достатньо глибоке обґрунтування. У той же час не достатньо вивченими є аспекти впливу позанавчальної мистецької освіти на художній розвиток дітей підліткового віку. З цією метою нами було обрано тему магістерського дослідження: «Художній розвиток підлітків в умовах діяльності мистецьких гуртків». Експериментальна робота здійснювалася на базі шкільного театрального гуртка «Акторська майстерність» Рівненського ліцею № 26.

Основною **гіпотезою** дослідження є припущення, що цілісний художній розвиток школярів підліткового віку буде здійснюватись достатньо ефективно у процесі позанавчальної мистецької, зокрема театральної гурткової діяльності, оскільки остання забезпечує:

поліхудожній вплив на особистість підлітків, сприяючи їхньому творчому, емоційному та соціальному зростанню;

гармонійну реалізацію та спрямування провідної вікової діяльності підлітків, а саме – спілкування з ровесниками на ґрунті спільних мистецьких цінностей та інтересів;

долучення до світової та вітчизняної мистецької спадщини, вплив на розвиток пізнавальної, емоційно-ціннісної, практично діяльнісної складових індивідуально художнього розвитку.

Об'єкт дослідження: художній розвиток школярів підліткового віку.

Предмет дослідження: процес художнього розвитку школярів-підлітків в умовах діяльності мистецького (театрального) гуртка.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, змодельовати та експериментально перевірити методику художнього розвитку підлітків в умовах діяльності мистецького (театрального) гуртка.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані наступні **завдання:**

1. Визначити зміст поняття «художній розвиток особистості» та його компонентну структуру.
2. Розглянути вікові (психолого-педагогічні) чинники художнього розвитку підлітків.
3. Дослідити сучасний зміст та методичні засади реалізації позанавчальної мистецької роботи з учнями підліткового віку.
4. Проаналізувати сучасний досвід художнього розвитку учнів підліткового віку.
5. Розробити методичні модель активізації художнього розвитку школярів-підлітків на заняттях мистецького гуртка.

Методологічну основу дослідження складають: Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI ст.), Концепція Нова українська школа; концептуальні положення педагогіки мистецтва; організаційно-методичні принципи гурткової роботи; психологічна вікова специфіка підліткового віку; ідеї сучасних науковців-практиків щодо здійснення завдань художнього розвитку підлітків та ін.

Теоретичне значення полягає в уточненні та збагаченні змісту понятійного апарату дослідження, зокрема дефініцій «художній розвиток особистості», «структура та компоненти художнього розвитку особистості», «методи художнього розвитку підлітків» та ін.

Наукова новизна полягає у визначенні науково обґрунтованих педагогічних умов і методів, що сприяють ефективності художнього розвитку підлітків в умовах роботи мистецького гуртка.

Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю їх використання у методиці мистецької освіти на базі зсо та позанавчальної

мистецької освіти. Результати дослідження можуть бути корисними для педагогів, психологів та інших фахівців, що працюють з підлітками в умовах мистецької освіти, а також для організаторів освітніх програм із мистецької діяльності.

Апробація результатів дослідження.

- Основні результати магістерської роботи обговорювались на науковій конференції викладачів та здобувачів вищої освіти ІМ РДГУ 29.03.2023р.; у звітах здобувача вищої освіти о.р. «магістр» за підсумками виконання індивідуального плану науково-дослідної роботи у 2022-2023 навчальному році; у роботі науково-методичного семінару кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання РДГУ; шкільне методичне об'єднання керівників гуртків Рівненського ліцею №26.
- Основні положення дослідження стали предметом обговорення на засіданнях кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання 2022 - 2023.
- Результати дослідження були опубліковані у форматі наукової статті «Художній розвиток підлітків в умовах діяльності мистецьких гуртків» [Карпова Н., Крижановська Т.І. Художній розвиток підлітків в умовах діяльності мистецьких гуртків. Мистецька освіта та розвиток творчої особистості : зб. наук. пр. Uniwersytet Rzeszowski wydział Muzyki, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, Ін-т мистецтв. Рівне : Волин. обереги, 2023. Вип. 9. 172 с. С.146 – 155]. [34 с. 146-154]
- Конкурси у яких колектив гуртка посів місця: Всеукраїнський конкурс “Земля наш спільний дім”, обласний конкурс “Віфліємська зірка”

Структура роботи. Робота складається з 2 розділів (теоретичний і практичний), висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і літератури (58 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 93 сторінок.

РОЗДІЛ I. ХУДОЖНІЙ РОЗВИТОК СОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ

1.1. Художній розвиток особистості: зміст поняття та його компоненти

Поняття «розвиток» – одне з ключових наукових понять. Тому трактується багатозначно – у широкому та вузько предметному розумінні. Так, у широкому філософському сенсі – це «спрямована закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. У результаті розвитку виникає якісно новий стан об'єкта» [52, с. 17]. У вузькому психолого-педагогічному – «це процес кількісних та якісних змін, який охоплює становлення людини в біологічному, психічному та соціальному плані» [с. 39]. Умовно кажучи це процес, який собою може являти поступове розширення і вдосконалення індивідуальних здібностей та набуття нових знань і навичок. Зокрема, С.Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» поняття «розвиток особистості» висвітлює як «процес формування особистості як соціальної якості індивіда в результаті його соціалізації і виховання» [24, с. 289]. І.Харламов такий особистісний розвиток тлумачить як «взаємопов'язаний процес кількісних та якісних змін, що відбуваються в анатомо-фізіологічному дозріванні людини, в удосконаленні її нервової системи і психіки, а також її пізнавальної й творчої діяльності, у збагаченні її світогляду, моральності, громадсько-політичних поглядів і переконань» [24, с. 62].

В свою чергу, поняття «художній розвиток» С.Цилюпа та Н.Цилюпа трактують як «процес формування художнього досвіду особистості, що виражає ступінь її прилученості до мистецького спадку людства» [9, с. 149-150]. Процес формування сприйнятливості до мистецьких творів та активізації здатності до власної творчої діяльності є складним та багатофакторним явищем. Він спрямований на досягнення особистістю певного рівня здатності розуміти

мистецтво, відчувати його глибину та насолоджуватись художньою образністю. Крім того, цей процес визначає бажання брати участь у художній творчості та наближає до активної участі в художньо-творчій діяльності [9, с. 149-150]. Таким чином, обидва поняття, які досліджено у цьому підрозділі, відображають процеси змін, розширення та еволюції, але зосереджуються на різних аспектах людського розвитку. Художній розвиток є конкретизованим видом розвитку, який відноситься до творчих та естетичних аспектів особистості. Так, художній розвиток підкреслює процес росту і розвитку в сфері мистецтва, включаючи розвиток художніх навичок, естетичного смаку, креативного мислення та сприйняття мистецтва, у той час як «розвиток» означає більш загальне розуміння поняття. Проте обидва поняття все ж взаємопов'язані та взаємопоширюються, адже художній розвиток може впливати на загальний розвиток, розширюючи кругозір, сприяючи розвитку творчих та критичних мисленнєвих навичок, а також сприяючи відчуттю самореалізації. Загальний розвиток, у свою чергу, може стимулювати художній розвиток, розширюючи основи знань, навичок та відкриваючи нові шляхи для творчості та самовираження у мистецтві. Таким чином, спільності між загальним та конкретним поняттями «розвиток» та «художній розвиток» полягають у їх взаємозв'язках та взаємовпливах, які сприяють розкриттю та розвитку творчого потенціалу особистості у різних аспектах життя (власні умовиводи).

Дослідник Т.Танько у своїй статті «Розвиток художньо-творчого потенціалу підлітків засобами мистецтва» схиляється до того, що художній розвиток підлітків напряму залежить від розвитку художньо-творчого потенціалу, що в свою чергу «...виявляється у творчій активності особистості, у художній діяльності, зумовлена рівнем розвитку природних задатків і творчих здібностей школярів, особливостями чуттєвого сприймання, інтелектуальною активністю, інтересами і внутрішніми потребами та творчою ініціативою у їх взаємодії» [54 с. 204]. Наголосимо, що з філософської точки зору «потенціал – не абсолютне ніщо, а буття, що володіє реальним змістом, у якому наявні підстави для переходу в дійсність, здійснення і здійсненність». З точки зору

О. Чаплигіна «потенціал, як реальна можливість є єдністю внутрішньої змістовності і енергії здійснення, переходу актуальної можливості у дійсність» [35, с. 14-15]. У психологічному та педагогічному енциклопедичному словнику А. Вербицького наведено визначення художньо-творчого потенціалу як одного з аспектів інтелекту, що проявляється у новаторському мисленні та оригінальному підході до вирішення завдань [2, с. 178]. А. Богуш поділяє схожу точку зору, вважаючи, що творчий потенціал є системним атрибутом особистості, який надає їй здатність до творчості, пошуку нового, прийняття рішень і прояву оригінальності та нестандартності в різноманітних ситуаціях [с. 113]. Ю. Кузьменко також підкреслює ту саму думку, визначаючи творчий потенціал як набір творчих можливостей, яким володіє людина, її здатність до здійснення творчих вчинків та творчої діяльності [26, с. 143]. Ми додамо, що складник «художній» вказує на здатність особистості продукувати щось нове (об'єктивне чи суб'єктивне) у сфері мистецтва, його творенні, сприйманні, виконанні. Отже, художній розвиток та художньо-творчий потенціал є двома поняттями, які взаємопов'язані та мають певні спільні риси. Обидва терміни стосуються сфери мистецтва і описують процеси, що відбуваються у художній діяльності особистості. Художній розвиток охоплює процес становлення та розширення художніх знань, навичок і вмінь, а також розвиток естетичного смаку та сприйняття мистецтва. Він передбачає систематичну працю над вдосконаленням своїх художніх навичок і поглибленням розуміння мистецтва. Художньо-творчий потенціал вказує на здатність особистості до творчої діяльності в сфері мистецтва, він є системою, яка проявляється у їхній творчій активності, художній діяльності та залежить від рівня розвитку природних задатків, творчих здібностей, сприймання, інтелектуальної активності, інтересів та внутрішніх потреб.

Автор-науковець В. Антонюк у навчальному посібнику «Психологія і педагогіка життєтворчості» це підтверджує вказуючи, що формування та реалізація творчого потенціалу є залежними від внутрішніх чинників, серед яких основоположне значення мають наступні:

- 1) природні передумови (загальна обдарованість, задатки);
- 2) досвід (знання, вміння та навички);
- 3) характерологічні особливості (самостійність, ініціативність, вольові якості);
- 4) мотивація (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляція) [20, с.169].

Основні компоненти творчого потенціалу включають інтелектуальні здібності, емоційні сприйняття, вольові можливості та фізичний розвиток. Для ефективного розвитку художньо-творчого потенціалу підлітків варто враховувати особливості мети і завдань розвитку, стимулювати художню активність, використовуючи педагогічні засоби та естетичне виховання. Усі компоненти творчого потенціалу взаємозв'язані та взаємодоповнюють один одного. Таким чином, художній розвиток є процесом, який сприяє розвитку художньо-творчого потенціалу, в той час як художньо-творчий потенціал є важливою складовою художнього розвитку, що визначає здатність особистості до творчості в мистецтві. Структура художнього розвитку, у свою чергу, представляє собою систему компонентів, які сприяють розкриттю творчого потенціалу та формуванню художньої компетентності особистості. Вона включає в себе наступні компоненти (Див. табл. 1.1.)

Структура художнього розвитку

Табл 1.1

Компонент	Сутність	Зміст
Пізнавальний компонент	Сприяє набуттю художніх знань та уявлень, що становлять основу для	Знання з історії мистецтва: дослідження історичних періодів, стилів та напрямків мистецтва, знайомство з великими митцями; вивчення художніх технік: оволодіння різними мистецькими техніками

	сприймання, мислення, пам'яті, мовлення та уяви [8, с. 7 - 8].	(малювання, скульптура, графіка тощо) та вдосконалення навичок у них; аналіз та критичне мислення: вміння аналізувати та оцінювати художні твори, розуміння їхнього змісту, контексту та ідей, розвиток критичного мислення.
Емоційно-ціннісний	Це активні емоційні реакції на мистецтво, сприяє формуванню вищих естетичних почуттів та впливає на мотивацію шляхом розвитку художньої потреби та ціннісних орієнтацій [8, с. 7 - 8].	Впливає на емоційну сприйнятливість: розвиток здатності відчувати та сприймати художні твори, розуміння емоційних вимірів мистецтва та їх впливу на людину; формування художніх смаків: розвиток власних переваг та смаків у виборі мистецьких творів, розуміння цінності та значущості художніх творів для себе та суспільства; етичні аспекти: розуміння етичних питань у мистецтві, відчуття морального простору та впливу мистецтва на суспільство.
Творчо-діяльнісний	сприяє залученню учня до колективної та самостійної художньо-	Сприяє розвитку творчих навичок: стимулювання творчості, розвиток індивідуального творчого потенціалу, вміння втілювати свої ідеї та концепції в художніх проектах; експериментування та інновації: відкритість до нових ідей, пошук

	творчої діяльності, яка призводить до збагачення художнього досвіду та реалізації художньої компетентності [8, с. 7 - 8].	нестандартних підходів у мистецькій творчості, розвиток креативного мислення; самовираження та самореалізація: здатність виражати свої почуття, думки та ідеї через мистецтво, знаходження власного стилю та унікального художнього виразу.
--	---	---

Таким чином, було з'ясовано, що існує три головні компоненти особистісного художнього розвитку, а саме пізнавальний, емоційно-ціннісний та творчо-діяльнісний компоненти, які постійно взаємодіють між собою і посилюються, сприяючи розвитку творчого потенціалу та розширенню меж художньої самореалізації особистості. Отже, розуміння і врахування структури художнього розвитку сприяє розкриттю та максимальному розвитку творчого потенціалу особистості в мистецькій сфері. Структурний підхід до даної особистісної якості дозволяє педагогу здійснювати продуманий, диференційований, а тому – ефективний вплив на учня, включеного у процес художньої активності. Враховуючи все вищесказане, ми можемо стверджувати, що у процесі художнього розвитку відбувається розвиток особистісної художньої та художньо-естетичної компетентності особистості. Особливо на це впливає пізнавальний та творчо-діяльнісний компоненти, що спонукають до використання отриманих знань, умінь, навичок у практичній художній діяльності, тобто до творчого самовираження та активної участі в мистецькому процесі. Емоційний компонент, виявляючи ставлення, активізує інтерес, націлює учня на художній пошук нових ідей, експериментування з різними художніми засобами, розвиває його творчість і інноваційний потенціал.

Зупинимось на варіаціях визначення змісту даного поняття. Л.Масол та О.Гайдамака розуміють художню компетентність як практичний досвід

особистості у сфері мистецтва, здатність самостійно організувати мистецьку діяльність на основі ціннісних естетичних установок з метою розвитку власного художньо-творчого потенціалу. За думкою цих вчених, це поняття має особистісно-діяльнісний та інтегративний характер, оскільки воно є комплексним показником результативності мистецької освіти та самоосвіти, який поєднує всі складові: знання (зміст), уміння (процес), цінності та орієнтації (аксіологія), активність та самостійність (самореалізація) та творчість (креативність) [27, с. 124]. В основу формування в підлітків художньо-естетичної компетентності покладено ядро художньої культури – мистецтво як унікальна форма суспільної свідомості, що сприяє духовному розвитку й удосконаленню внутрішнього світу людини. Як зазначає В.Лутаєнко, мистецтво «розвиває передусім естетичний бік мислення», а «естетика мислення прямо пов'язана зі ступенем участі людини в художній творчості й сприйняттям її наслідків» [10, с. 214]. З цього ми можемо зробити висновок, що художня компетентність більше фокусується на навичках і знаннях, пов'язаних з художньою творчістю, тоді як художньо-естетична компетентність виходить за межі творчої діяльності, розглядаючи ширшу сферу естетичного сприйняття й аналізу мистецтва. Шляхом активної художньо-творчої діяльності учень набуває практичних навичок, розширює свій художній досвід, розвиває вміння сприймати, аналізувати та оцінювати мистецтво, а також виявляти свою особистісну та творчу ідентичність. Таким чином, творчо-діяльнісний компонент сприяє повному розкриттю потенціалу учня в сфері мистецтва та формуванню його художньої та художньо-естетичної компетентності.

Зазначимо, що художній розвиток, безумовно, впливає на культурну та соціальну компетентності. Культурна компетентність, у педагогіці поки що немає єдиного тлумачення поняття «культурна компетентність», проте у мистецькій освіті відбуваються педагогічні дослідження, які спрямовані на формування різних аспектів культурної компетентності. Наприклад, вивчаються музична та музично-естетична культура (дослідники, такі як Л.Масол, Д.Кабалевський, О.Лобова, О.Ростовський, Л.Школяр та ін.),

вокальна культура (Л.Гавриленко, Ч.Цзяньцяо та ін.), вокально-джазова культура (А.Шевченко) та інші. Проте вперше формулювання «культурна компетентність», як один із чинників розвитку школярів, було використано у законі «Про освіту» 2017 р. для заміни поняття «загальнокультурна грамотність», яку було запропоновано як інновацію проектів концепції Нової української школи. Її сенс полягає у тому, щоб віднайти «інтерес до освоєння культурних цінностей у процесі пізнання мистецтва; плекання позитивного ставлення та пошани до культурної спадщини рідного та інших народів» [29, с.270]. Художній розвиток підлітків допомагає їм знайомитися з історією та культурою свого народу та інших народів, розуміти та поважати різноманітність культур. На сучасному етапі, поняття «культурна компетентність» використовується у двох випадках, як вияв мистецького інтересу до культурної спадщини та як одна із компетентностей програми «Нової української школи» в поступі до цінностей. Друга в свою чергу охоплює набагато більший вектор та звучить, як «обізнаність та самовираження у сфері культури», відповідно до її складу входять всі мистецькі напрямки.

Т.Смагіна визначає соціальну компетентність як «систему знань, умінь, ставлень, ціннісних орієнтацій та поведінкових компонентів (відповідного стилю спілкування) необхідних для існування в соціумі. Соціальна компетентність – це складна інтегрована характеристика особистості що забезпечує її самореалізацію» [53 с. 140]. Дана компетентність допомагає підліткам розвивати навички співпраці, взаємодії та емпатії в соціальному середовищі, а також відкриває можливості для соціального ангажування через мистецтво. Вона розвиває комунікативні навички та співпрацю в групі, допомагає підліткам ефективно спілкуватися, взаємодіяти з іншими підлітками, ділитися ідеями та сприймати конструктивну критику. Також допомагає розуміти та поважати різноманітність культур, поглядів і творчих підходів. Це дає їм змогу бачити світ з різних перспектив, відкривати нові творчі ідеї та стиль під впливом різних культурних впливів. І що найголовніше сприяє розвитку лідерських навичок. В цілому, соціальна компетентність стимулює

підлітків до активної участі в мистецькій діяльності, розширює їх мистецький горизонт, сприяє формуванню особистісних якостей та сприятливого середовища для їхнього художнього розвитку [с. 140].

Ще однією важливою компетентністю є творчо-інноваційна компетентність. Ю.Шапран визначає її як «різновид професійної компетентності, показниками якої є креативність, здатність до творчого вирішення професійних завдань» [22, с. 406]. Доктор педагогічних наук, професор у своєму психолого-педагогічному словнику також стверджує, що до творчо-інноваційної компетентності входять такі складові як «ініціативність, вміння ініціювати, оригінальні дослідницько-інноваційні проекти, реалізовувати їх і обґрунтовувати отримані результати; генерувати творчі ідеї, створювати і впроваджувати інновації в практику роботи» [22, с. 406] і звісно ми не можемо обійтися без таких важливих чинників як «суспільна активність, вміння творчо підходити до реалізації соціальних проектів і стратегій; працездатність, можливість ефективно виконувати професійну діяльність» [22 с. 406].

Отже, систематизуючи наведені думки науковців і дослідників, ми визначаємо художній розвиток особистості наступним чином: художній розвиток особистості є процесом формування особистості (С.Цилюпа та Н.Цилюпа), який складається з пізнавального, емоційно-ціннісного та творчо-діяльнісного компонентів (Т.Крижанівська), сприяє розвитку художньо-творчого потенціалу та визначає здатність особистості до творчості (Ю.Кузьменко), у новаторському мисленні та оригінальному підході до вирішення завдань (А.Вербицький). Цей процес відбувається через різноманітну художню діяльність: сприймання, виконання, творчість. У структурі художнього розвитку виділяють такі важливі підсистеми як художньо-творчий потенціал, що являє собою «набір творчих можливостей, якими володіє людина» (Ю.Кузьменко), художня компетентність як «здатність самостійно організувати мистецьку діяльність» (Л.Масол, О.Гайдамака). З педагогічної точки зору у компонентній структурі виділяємо пізнавальну,

емоційно-ціннісну, практично діяльнісну сфери (Т.Крижанівська, Т.Падалка, О.Ростовський, А.Шевченко та ін.) Їх структурування дозволить забезпечити диференційований вплив на особистість у процесі її художнього поступу.

1.2. Вікові чинники художнього розвитку підлітків

Підрозділ «Вікові чинники художнього розвитку підлітків» спрямований на вивчення особливостей та впливу вікових факторів на процес художнього розвитку підлітків у контексті мистецької діяльності. У цьому розділі будуть розглянуті основні етапи підліткового розвитку, зокрема періоди фізіологічних, психологічних та інших відповідних структурі художнього розвитку змін. Також звертаємо увагу на те, що підлітковий розвиток може вплинути на бажання та можливості підлітків у мистецькій діяльності. Враховуючи ці особливості, педагоги можуть краще налаштовувати навчальний та творчий процес. Високий рівень інтелектуального, емоційного та творчого інтелекту, розвинена вольова сфера, система цілей та цінностей починають формуватися саме у підлітковому віці. В цьому віковому періоді, який охоплює приблизно від 10 до 19 років, молодь проходить через інтенсивний етап фізіологічних, психологічних та соціальних змін. За визначенням ООН (Організації Об'єднаних Націй) підлітковий вік розділяють на три етапи [48 с. 3]:

1 етап «Молодший підлітковий вік» – період від 10 до 12 років;

2 етап «Середній підлітковий вік» – період від 13 до 17 років;

3 етап «Старший підлітковий вік або юність» – період від 17 до 19 років.

Підлітковий вік є періодом інтенсивних змін у всіх сферах життя людини. Фізіологічні зміни цього віку проявляються як бурхливий розвиток дитини. В період фізичного розвитку відбуваються швидкі та різкі зміни, відомі як «стрибок росту». Весь організм підлітка реструктурується. Під впливом активної діяльності ендокринної системи спостерігається інтенсивний фізичний та фізіологічний розвиток. Відбувається удосконалення нейронів кори

головного мозку, збагачуються асоціативні зв'язки між різними ділянками мозку. Гальмівні процеси посилюються. Друга сигнальна система інтенсивно розвивається. Процес розвитку нервової системи підлітка сприяє зміцненню розумової активності та регулюванню його поведінки [с. 370]. У цей же час, В.Черкасов зазначає, що центральна нервова система підлітків зазнає глибоких змін і тому не відзначається стійкістю. Це призводить до підвищеної збудливості підлітків, їхня поведінка стає нестабільною, імпульсивною, дії часто неконтрольованими та реактивними. Відтак, дорослі повинні звертати особливу увагу на фізичне здоров'я підлітка, пильнувати про дотримання всіх гігієнічних принципів [с. 94].

Крім того, більшість хлопців і дівчат у цьому віці вже досягають статевої зрілості, і процес дозрівання організму дітей майже завершується. Психолог Т.Дуткевич стверджує, що у взаємодії між статями у підлітковому віці розвиваються навички спостережливості, уваги до внутрішнього світу людини, глибоке розуміння, бажання досягати вдосконалення [6, с. 387]. Таким чином, у підлітковому віці велике значення має спілкування з протилежним полом, яке важливо для формування їх особистості. Говорячи про фізіологічні зміни, треба зауважити, що хлопці-підлітки старшого віку демонструють вражаючий ріст м'язової маси і збільшення сили, що надає велике значення цьому етапу для їхніх досягнень у певних видах спорту. Фізіологічні зміни, пов'язані з ростом та розвитком організму, також можуть вплинути на самооцінку, сприйняття власного зовнішнього вигляду та емоційний стан [с. 97].

Підлітки у цьому віці починають активно досліджувати свою ідентичність, власні емоції, ставлення до навколишнього світу. Н.Орішко зазначає, що цей пошук може знайти відображення в їхньому творчому вираженні через мистецтво. Розуміння своїх внутрішніх переживань та вміння їх виразити може стати джерелом натхнення та творчої самореалізації. Важливими детермінантами активізації самовдосконалення багато дослідників (П.Арет, М.Боришевський, Л.Рувінський, А.Ковальов та ін.) вважають розвиток

самосвідомості, основою чого виступає прагнення підлітків до самопізнання, становлення Я-концепції [36 с. 158].

Психологічні теорії підкреслюють, що юність є специфічним етапом внутрішнього розвитку, зокрема самосвідомості. У період підліткового віку, молоді люди починають осмислювати себе як важливу частину суспільства і активного учасника міжособистісних відносин. Цей етап супроводжується прагненням до самовизначення та виявлення власної особистості. Автори посібника «Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці» за редакцією К.Седих особливо явними та значимими для розвитку у підлітковому віці визначають нові поведінкові тенденції, оскільки діти цього віку схильні до максималізму і виявляють виражені прагнення до самопрезентування власного «Я» [с. 119]. І.Кон розглядає Я-концепцію як різновид соціальної установки по відношенню особистості до самої себе, що включає три взаємопов'язаних компонента: пізнавальний, емоційний та поведінковий [с. 211].

Підліток на цьому етапі свого розвитку демонструє самовдосконалення, як вищу форму усвідомленого саморозвитку особистості. Виникнення потреби в самовдосконаленні визначається ростом самосвідомості, потребою у встановленні свого місця у світі та формуванням особистісних ідеалів, до яких він прагне. Однією з ключових мотивацій для діяльності підлітка стає бажання знайти визнання серед своїх однолітків. Прояви поведінки можуть варіювати: деякі вибирають негативний, навіть девіантний спосіб самоствердження, тоді як інші обирають конструктивний шлях – розвиваючись і вдосконалюючи себе. Слова Н.Орішка вказують на те, що підлітки, які обирають конструктивний підхід через саморозвиток і самовдосконалення, легше переживають труднощі, пов'язані з особливостями їхнього віку [с.156].

Самосвідомість підлітка відіграє ключову роль в соціальному впорядкуванні. Вона відповідає за підтримку гармонійних взаємин з навколишнім світом, а її розвиток особливо активізується через взаємодію з ровесниками, які виступають не лише об'єктом порівняння, але й важливим

взірцем. У цьому контексті, для творчого розвитку підлітків, важливо створити сприятливе середовище, що підтримує їхні прагнення до самовизначення та самостійності. Така підтримка дорослих сприяє розкриттю їх потенціалу та впровадженню нових ідей та знань у різних сферах життя [6, с. 376].

Інший підхід, а саме соціологічний, визначається спробами виявити самостійність, вольові якості. «Це найбільш відповідальний період становлення особистості, оскільки тут складаються основи моральності, формуються соціальні установки, ставлення до себе, до людей, до суспільства» [с. 129]. У цьому контексті, підлітковий період розглядається як стадія соціалізації дитини, перехід від залежного дитинства до незалежної дорослості. У підлітків загострюється почуття власної гідності, з'являється прагнення до повноправних стосунків з дорослими без обмежень самостійності. За попередніми дослідженнями, представленими у навчальному посібнику з психології Т.Дуткевич: «Стійка самооцінка формується у 79,1 % підлітків, якщо у них є можливість для довірливого спілкування, і лише у 25 % при регламентованому спілкуванні» [6, с. 377]. Одним із головних чинників, що сприяє розвитку особистості підлітка, є зростання його соціальної активності. В цей період підліток починає відшукувати нові сфери діяльності, які виходять за межі навчання: це можуть бути гурткові заняття, спортивні секції та дружні компанії. Соціальна активність підлітків, передусім, націлена на вивчення та усвідомлення норм, цінностей і способів поведінки, які характерні для їхнього соціального оточення [6, с. 371]. Найважливішим аспектом соціалізації можна назвати спілкування з іншими підлітками. Підлітки сприймають спілкування з ровесниками як сферу особистого життя, де кожен діє самостійно і несе відповідальність за свої дії. Однак найважливішою потребою підлітка є бажання взаємодіяти з однолітками та бути визнаним та прийнятим в якості товариша. Важливо зазначити, що для підлітків не просто бути в компанії однолітків, але й займати важливе місце в цьому оточенні, що відповідає їхнім амбіціям. Деякі прагнуть стати лідерами, інші прагнуть до авторитету в певній справі, тоді як треті шукають близького друга [6, с. 378]. Так, підлітковий

період визначається як час, коли активно відбувається самовизначення та змагання за визнання. З урахуванням того, що навчальна діяльність не завжди залишається привабливою для підлітків з різних причин, стає очевидним, що підлітки виявляють активність у пошуку альтернативних, цікавих видів занять і значущого соціального середовища.

Особливо важливим стає досвід дружби. Підлітки віддають перевагу спілкуванню з тими, хто має повагу, авторитет та відрізняється своєю індивідуальністю (знаннями, сміливістю, дорослим виглядом та манерами, самостійністю і таке інше). Таким чином, вони проводять активний пошук ідеального друга. На початку, круг кандидатів на роль друга досить широкий, різноманітний і нестійкий. Визначальними факторами у виборі стають спільні захоплення, зближеність інтересів та взаєморозуміння. Такий стан речей, на нашу думку, ще раз підкреслює важливість гуртування дітей підліткового віку навколо спільного захоплення, яке зможе допомогти дітям розвинути їх індивідуальність, покращити авторитет за рахунок лідерства у певній справі. Організаційні підходи до стимулювання творчості в різних гуртках забезпечують простір для інтимного особистісного спілкування у сприятливому оточенні. Часто обдаровані підлітки сприймають своїх вчителів як осіб, чий погляд на них вони бажають змінити, тих, кого вони хочуть переконати у своїх здібностях. Це дозволяє припустити, що для осіб з природними здібностями важливим стає аналіз розвитку їхньої творчості, оскільки це є головним шляхом отримання визнання від оточуючих. Отже, створення умов для спілкування підлітків, зокрема у процесі мистецької діяльності, є надзвичайно важливим.

У попередньому підрозділі було визначено, що художній розвиток відбувається у пізнавальній, емоційно-ціннісній, практично-діяльній сферах. Саме тому зупинимось на їх психологічних особливостях у цьому віці. Розвиток пізнавальних процесів. У період підліткового віку, пізнавальні процеси зазнають суттєвих змін. Це призводить до наближення пізнавальних процесів до рівня дорослих. Зокрема, відбувається подальший розвиток

специфічно людських та соціально обумовлених видів пізнавальних процесів: довільної та внутрішньої уваги, спостережливості, теоретичного мислення, словесно-логічної пам'яті, мовлення та уяви. Збільшується регульованість пізнавальних процесів, а сам підліток стає більш свідомими для вирішення складних навчально-пізнавальних завдань. Мислення відіграє важливу роль у формуванні пізнавальної сфери підлітка, і це призводить до інтелектуалізації пізнавальних процесів. Процес сприймання супроводжується активним пошуком і роздумами. Пам'ять ґрунтується на аналізі та розумінні матеріалу, підтримується використанням різних стратегій запам'ятовування. Більше про елементи розвитку пізнавальних процесів див. у Табл. 1.2.1. [6, с. 382-385].

У той же час, говорячи про інтелектуальні зміни у підлітковому віці, зазначимо, що відбуваються суттєві зміни у мотивації до традиційного навчання. Зокрема, в підлітковому віці можна відзначити падіння успішності та зацікавленості у навчанні. Т.Дуткевич наводить причини цього негативного феномену, серед яких:

1) Школа більш приваблює підлітків можливістю спілкування з ровесниками, ніж можливостями отримання нових знань.

2) Розширюється коло джерел інформації та особистих контактів.

3) Середня школа вимагає від учнів збільшеної самостійності, з'являються нові вчителі.

4) Враховуючи професійний вибір, підліток ділить навчальні предмети на важливі та менш важливі [6, с. 381-382].

Автор також зауважує, що підліток у цьому віці більше особистісно залежить від навчання, розглядаючи його як самоосвіту. Перш за все, поглиблюється зміст навчання, який може виходити за рамки шкільної програми за власною ініціативою підлітка, виділяються обдаровані учні, які цікавляться позашкільними матеріалами та вивчають їх самостійно, з'являються мотиви професійної підготовки та розвитку, але низька пізнавальна мотивація не завжди призводить до високих результатів [6, с. 381-382].

О.Губарь також стверджує, що «вперше у перехідному віці проявляється самостійна спрямованість на пошук нових знань: разом з однолітками підліток їздить на художні і технічні виставки, в музеї, ходить в театри, відвідує гуртки технічної творчості». Автор також зазначає, що саме такий вид творчих занять допомагає підлітку швидше та легше подолати «перебіг кризи ідентичності» [5, с.33]. Його позицію ми систематизували, узагальнили та структурували у вигляді таблиці «Елементи пізнавальних процесів підлітків» (див. Табл. 1.2.1.).

Елементи пізнавальних процесів підлітків

Табл. 1.2.1.

Елементи пізнавальних процесів	Зміст
Увага	Увага підлітка стає необхідним компонентом його вмінь вчитись і розвиватись творчо. Показники уваги підлітка можуть бути досить високими, але залежать від його особистого стану, яким йому не завжди вдається керувати. Такими ситуаціями, що ускладнюють всю пізнавальну діяльність підлітка є навчальні випробування, коли підвищується рівень мотивації, зростає тривожність тощо. Розвиток уваги в цьому віці безпосередньо пов'язаний з формуванням наполегливості, а її зростаюча довільність є прямим проявом вольової активності підлітка.
Відчуття і сприймання	Виступають початковим етапом у процесі засвоєння знань. Це сприяє їх тіснішим зв'язкам з мисленням підлітка, яке супроводжує процес первинного ознайомлення з навчальним матеріалом. Образи сприймання стають повнішими, детальнішими і змістовнішими. Все це призводить до трансформації процесів відчуття та сприймання у цілеспрямовані сенсорно-перцептивні дії. Подальшого розвитку зазнає цілеспрямоване сприймання – спостереження, яке характеризується планомірністю, послідовністю і

	систематичністю, включаючи розумові операції зіставлення, порівняння, узагальнення і класифікації сприйманих об'єктів.
Пам'ять	Поступове накопичення знань учнями спирається на зростання обсягу пам'яті. Таке зростання відзначається не лише кількісними показниками, але й якісним перетворенням матеріалу, що зберігається у пам'яті. Він набуває згорнутості, значно зростає його інтегрованість із минулим досвідом учнів. Робота над запам'ятовуванням носить інтелектуальний характер, що водночас забезпечує і розуміння матеріалу. Отже, швидко формується смислова логічна пам'ять. Зростає кількість школярів, які застосовують прийоми опосередкованого запам'ятовування. Збільшується число таких прийомів, а їх використання стає щораз усвідомленішим, довільнішим і цілеспрямованішим.
Мислення	Найсуттєвішою зміною мислення підлітка є набуття якостей теоретичності, формальності, рефлексивності. Мислення підлітка активне, самостійне, творче, що дозволяє використати його як засіб пошукової діяльності, спрямованої на пізнання нового. Підліток набуває здатності виробляти гіпотетично-дедуктивні міркування – тобто робити умовиводи на основі висунутих гіпотез. Розвиваються вміння, необхідні для розумових експериментів, для теоретичного розв'язання задач на основі певних припущень тощо. Специфікою цього рівня мислення є й те, що його предметом стає не лише розв'язання зовнішніх задач, а й сам процес мислення, тобто воно стає рефлексивним.
Уява	Збагачується арсенал способів створення образів уяви, провідним серед яких стає мовлення, особливо внутрішнє. Продуктивна уява підлітка виявляється у творчих видах навчальних завдань. Урізноманітнюються її види за змістом образів: технічна, художня, наукова. Важливу роль в особистісному житті підлітка починає відігравати мрія, яка творить образи бажаного майбутнього і впливає на визначення життєвих планів підлітка.
Мовлення	У підлітковому віці продовжується процес оволодіння рідною мовою в її основних функціях: спілкування, пізнання, самовираження. Відбувається вдосконалення мовлення як засобу спілкування, посилюється інтерес до оволодіння засобами виразності мовлення, необхідними для відстоювання власної думки, зростає лексичний

	запас, розвивається чутливість до художнього слова, часто виникає потяг до написання віршів, щоденників. Водночас, у підліткових мікрогрупах формується своя особлива «мова», яка страждає лексичною обмеженістю, наявністю жаргонних слів і призначена для збереження групових «таємниць» [6, с. 382-385].
--	---

Таким чином, слід зазначити, що у підлітковому віці відбувається значний розвиток пізнавальних процесів, а саме:

1) Специфічно людські та соціально обумовлені види пізнавальних процесів (довільна та внутрішня увага, спостережливість, теоретичне мислення, словесно-логічна пам'ять, мовлення, уява) проявляють найбільший рівень розвитку.

2) Відбувається покращення у керованості та регулюванні пізнавальних процесів, а підліток стає свідомішим щодо їх використання при вирішенні складних завдань навчання та пізнання.

3) Вплив мислення на пізнавальну сферу підлітка відіграє важливу роль, що призводить до інтелектуалізації пізнавальних процесів.

4) Відбуваються певні зміни, які характерні для творчого розвитку: підвищується рівень мотивації, зростають вольові активності підлітка, посилюється інтерес до оволодіння засобами виразності мовлення, розвивається чутливість до художнього слова, продуктивна уява підлітка виявляється у творчих видах навчальних завдань, збагачується арсенал способів створення образів уяви, мислення підлітка стає більш активним, самостійним, творчим, відбувається зростання обсягу пам'яті та певні трансформації процесів відчуття і сприймання у цілеспрямовані сенсорно-перцептивні дії.

У той же час у підручнику «Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці» (Н.Гончарова, Ю.Горбенко, Ю.Калюжна, В.Лавріненко, М.Мельничук, О.Мирошник, Н.Мишко, В.Моргун, Л.Перетяцько, М.Рева, К.Седих, М.Тесленко, І.Тітов, Т.Тітова, А.Харченко, Н.Чайкіна, Т.Яновська) за ред. К.Седих зазначається, що при прискореному

фізичному і в деякій мірі психічному розвитку підлітків особливо виділяється відставання розвитку вольових якостей. У той же час цей вік, на думку авторів, стає потенційно сприятливий для становлення системи життєвих цілей, що виходить за рамки теперішнього моменту [с. 176].

М.Шопіна зазначає, що розумовий розвиток підлітків характеризується розширенням кругозору, збільшенням самостійності в когнітивній діяльності, формуванням активного творчого критичного мислення. Завдяки здатності до самостійності, дитина здатна керувати своїм мисленням: встановлювати наукові цілі, формулювати припущення про причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати відомі факти з позиції запропонованих припущень. Ці навички, безумовно, становлять основу для розвитку творчого потенціалу на етапі причинного мислення [с.104].

Критичне мислення у підлітковому віці досліджується різними науковцями. Наприклад, М.Заброцьким. У своїх напрацюваннях він відзначає такі особливості підліткового віку, як посилення критичності мислення, що є основою формування художньо-естетичних оцінок, переконань, позицій, ідеалу, світогляду [7, с.73]. Інші дослідники вважають, що критичне мислення підліткового віку виявляється в тому, що діти починають оцінювати власну і чужу діяльність через призму законів і правил природи та суспільства. З одного боку, це сприяє тому, що їхні творчі зусилля стають більш змістовними, логічними і реалістичними, а з іншого боку, критичність може стати перешкодою для творчості, оскільки на цьому етапі висування гіпотези може здаватися нереалістичним і бути відкинутою. Але такому негативному явищу також можна протистояти. Так, у науковій статті М.Шопіної розглядається питання систематичного керування творчою діяльністю, використовуючи активізацію здібностей до творчого мислення за допомогою різних засобів і прийомів. Наприклад, методу мозкового штурму, який представляє собою техніку індивідуального або групового генерування великої кількості ідей та їх аналізу, що сприяє розвитку творчого і асоціативного мислення, стимулює виходити за межі стандартних підходів вирішення завдань. Це, на нашу думку,

говорить про те, що художньому розвитку підлітка сприятиме заняття у творчих гуртках з постійним тренуванням творчого мислення [с. 105].

Про важливість гуртків говорить й те, що саме у підлітковому віці зазвичай спостерігається глибше розуміння музики на основі широкого спектру слухових вражень, збільшення тенденції до образно-предметного тлумачення необразотворчих творів. Так, В. Черкасов наголошує на більш осмисленому, цілісному, узагальненому, аналітично-синтетичному характері музичного сприймання у підлітковому віці [с. 404].

Емоційна сфера підліткового віку також вирізняється певними характерними рисами. У сфері емоцій підлітків проявляються наступні особливості:

1) значна емоційна збудливість, що відображається в їх запальності, емоційних вибухах та пристрасності;

2) активне поглиблення знань про емоції, що супроводжується більшою зближеністю з цими емоціями;

3) довготривалість емоційних переживань порівняно з молодшими школярами, включаючи довготермінову згадку подій, пов'язаних із образами;

4) збільшена готовність до очікування страху, що проявляється у збільшеній тривожності;

5) зростаюча тривожність в старшому підлітковому віці, особливо пов'язана із з'явою особистих інтимних відносин, де змішуються різні емоції, включаючи страх виглядати несерйозно;

6) протиріччя в почуттях, наприклад, захист товариша, незважаючи на усвідомлення його недоліків;

7) поява переживань, пов'язаних не тільки з оцінкою оточуючих, а й зі самооцінкою, яка виникає у процесі зростання самосвідомості;

8) сильне почуття приналежності до групи, що робить їх більш чутливими до неприйняття з боку товаришів, ніж з боку дорослих або вчителів, виражений страх бути зневаженим групою;

9) високі стандарти дружби, засновані на спільних інтересах і моральних цінностях [с. 221].

Чимало дослідників відзначають активний розвиток вищих почуттів (інтелектуальних, морально-естетичних тощо) у підлітковому віці. На думку М.Заброцького, у підлітковому віці поступово відбувається перехід від ситуативного переживання краси явищ природи, музичних і літературних творів, творів живопису до стійких естетичних почуттів, які є наслідком систематичного виховання [7, с.88].

Знає активізації процес формування художньо-естетичних цінностей, смаків, Важливою є яскравість та різноманіття художніх вражень підлітків отримує від концертів, цікавої літератури, яскравих вистав, різноманітних форм художньої діяльності тощо. О.Ростовський зазначає, що саме у цей період активізується інтерес, допитливість, учень стає більш цілеспрямованим [21 с. 36]. Художні інтереси підлітка поступово набувають певної стійкості, більшої цілеспрямованості, активності та глибини. Зокрема, учнів середніх класів приваблює романтика, героїка, вони проявляють інтерес до ліричних також жартівливих творів. Вони тягнуться до сучасної естрадної музики, а також цікавляться класикою. У сфері творчої діяльності відзначимо поступове формування навичок творчості в певній сфері діяльності, відмова від наслідування, прагнення і перехід до власної оригінальної творчості [7, с.89].

Таким чином, підлітковий віковий період є найкращим періодом для ефективного художнього розвитку особистості. Цьому сприяють наступні вікові чинники:

- 1) зміцнення розумової активності, бажання досягати вдосконалення, зростання соціальної активності (Т.Дуткевич);
- 2) виражене прагнення до самопрезентування власного «Я» (К.Седих);
- 3) активне дослідження своєї ідентичності, власних емоцій (Н.Орішко);
- 4) розширення кругозору, збільшення самостійності в когнітивній діяльності, формування активного творчого критичного мислення (М. Шопіна, М.Заброцький);

5) спостерігається глибше розуміння музики на основі широкого спектру слухових вражень (В.Черкасов);

6) зазнає активізації процес формування художньо-естетичних цінностей, смаків (О.Ростовський).

Крім цього відзначимо наступні психологічні передумови, що роблять художній розвиток школярів цього віку більш результативним:

1) довільність усіх психічних процесів, тобто зростання здатності до концентрації, зосередження на виконуваний діяльності (М.Заброцький, Р.Павелків);

2) зміна якості пізнавальних процесів, які стають детальнішим, повнішим, змістовнішим, отже, складнішими; водночас відбувається їх інтелектуалізація, тобто зростає вплив мислення на інші пізнавальні процеси (Л.Воеводіна, Г.Дідич, М.Заброцький та ін.);

3) підвищення емоційності, активний розвиток високих інтелектуальних, моральних, естетичних та ін. переживань (Н.Абдюкова, Р.Павелків О.Литвиненко та ін.);

4) інтереси підлітків урізноманітнюються, активізуються, поглиблюються водночас зосереджуються у певній площині, спостерігається їх певна стійкість (Т.Дідич, О.Ростовський, Т.Шопіна);

5) зростання діяльнісних можливостей у різних видах мистецької активності (М.Заброцький).

У той же час творчий процес досягнення творчої ідентичності в підлітковому віці ускладнюється питаннями надмірної тривожності, імпульсивності, протиріч в почуттях, падінням мотивації до навчання (В.Черкасов, К.Седих), формується своя особлива «мова», яка страждає лексичною обмеженістю (Т.Дуткевич); формуються переживання, пов'язані не тільки з оцінкою оточуючих, а й зі самооцінкою, яка виникає у процесі зростання самосвідомості (К.Седих). Саме на подолання цих гальмівних з точки зору художнього розвитку процесів націлена гурткова діяльність підлітків, що

забезпечує реалізацію необхідного у цьому віку спілкування з однолітками на ґрунті спільних ціннісних орієнтації.

1.3. Позанавчальна художньо-виховна діяльність школярів: зміст, основні напрями, провідні методичні засади

Навчання – складний та різнобічний процес, який охоплює формування системи наукових знань, ознайомлення з останніми досягненнями науки, усвідомлення їх суті та значення, а також набуття практичних навичок для їх застосування. Цей процес сприяє поступовому розвитку активної життєвої позиції особистості, налаштованої на самостійний пошук рішень важливих завдань у навчальній і професійній сферах. Розглянувши психологічні особливості навчальної діяльності школярів-підлітків, стверджуємо, що саме в цьому віці навчання може стати усвідомленою необхідністю. Водночас наголошуємо: в цьому ж віці може бути загублений інтерес до навчання, як основного виду діяльності учнів. Тому на цьому етапі важливо обирати методи та форми навчання, які активізують пізнавальну діяльність й ініціативу учнів [с. 125].

Щодо питань організації навчального процесу у сучасній школі, дослідження часто вказують на протиріччя між завданнями формування свідомої особистості та традиційним підходом до навчання. Останній часто освітній процес спирається на пояснювально-ілюстративний тип занять, що передбачає індивідуальну роботу учнів при освоєнні знань та акцентується на запам'ятовуванні і відтворенні матеріалу. Такий підхід може ускладнити процес інтеріоризації знань та їх включення у систему особистісних цінностей.

Т.Танько одним із важливих компонентів змісту освіти вважає досвід творчої діяльності, який повинен забезпечити готовність школярів до «пошуку вирішення нових проблем, до творчого перетворення дійсності». З цього витікає, що в самому змісті освіти особливого значення набувають предмети

мистецько-естетичного циклу, що найбільше сприяють розвитку творчого мислення [с. 203]. Отже, важливим постає художній розвиток дитини через спеціальні шкільні дисципліни та позанавчальні освітні осередки. Так, основою художнього розвитку підлітка є його спілкування з мистецтвом. Як зазначає В.Лутаєнко, мистецтво «розвиває передусім естетичний бік мислення, а естетика мислення прямо пов'язана зі ступенем участі людини в художній творчості й сприйняттям її наслідків [10, с. 214].

Важлива роль у стимулюванні творчого потенціалу підлітків належить різним видам мистецтва. Науковець Т.Танько наголошує, що мистецтво здатне глибоко впливати на різні аспекти психіки людини, включаючи уяву, почуття, думку і волю. Важливе значення мистецтва лежить в його впливі на розвиток свідомості, самосвідомості, формування моральних цінностей та сприйняття світу. Через практику відомо, що мистецтво, зокрема театр, кіно та музика, може викликати різні реакції у людей та надихати їх на певні дії [с. 203].

Мистецька освітня галузь в 2023 році входить до Державного стандарту середньої освіти, де за навчальною програмою рекомендовано закладу освіти виділяти 2 години на тиждень (музичне мистецтво, образотворче мистецтво). Вивчаючи підручник для підліткового віку «Мистецтво» (7 клас), нами було з'ясовано, що більшість тем стосуються саме музичного мистецтва («Витоки джазу», «Народна пісня», «Рок-музика», «Поп-музика», «Музичні явища сьогодення»), дизайну і архітектури («Арт-дизайн», «Дизайн одягу», «Абетка архітектури»). У той же час, теми мають досить загальний, теоретично-ознайомчий характер [37] [38]. Оскільки шкільний курс «Мистецтво» є, на жаль, малооб'ємним щодо кількості годин та змістовності, практичного підходу, то така важлива складова, як мистецька практика, зокрема творча діяльність («участь ... в художній творчості») реалізовується обмежено. То ж, вважаємо, що чимало прогалин традиційної форми мистецької освіти може вирішити мистецький гурток, який покликаний поглибити інтерес учнів до мистецтва у цілому. Розглянемо методичні змістові особливості перебігу мистецько-гурткової роботи у закладах загальної середньої освіти. До позитивних

моментів гурткової форми навчання, у порівнянні із організацією шкільного заняття, О.Мелентьєв відніс наступне:

- 1) свобода щодо навчальних програм;
- 2) забезпечення неформальної атмосфери підліткової комунікації, що дуже важливо для школярів цього віку;
- 3) орієнтування на художні інтереси учнів;
- 4) нетиповість, оригінальність занять [с. 9].

Л. Аполонова до позитивних сприятливих умов в установах позанавчальної діяльності додає те, що вони мають у своєму розпорядженні меншу кількість учнів, ніж в школі, що означає, що викладач має можливість приділити увагу кожному учневі. Тобто мова йде про більш індивідуальний підхід навчання [35 с. 11]

Відзначимо, що позанавчальна діяльність, за словами С.Пітко, активізує пізнавальну діяльність учнів, глибоко зачіпає емоційно-мотиваційну сферу, збуджує творчі сили, розвиває творче мислення [19 с. 47], отже, результативно впливає на провідні сфери особистісного художнього розвитку. Таким чином, важливу роль у розвитку художнього розвитку грає позанавчальна діяльність, яка ґрунтується на взаємодії між учасниками процесу пізнання. За визначенням О.Мелентьєва, позакласна робота – це різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час педагогічним колективом школи [с. 31].

Позанавчальна художньо-виховна робота в школі є важливою складовою освітнього процесу, спрямованою на розвиток творчих здібностей, естетичного смаку та особистісного зростання учнів. Ця форма діяльності доповнює традиційне навчання, дозволяючи дітям та підліткам виражати себе, вдосконалювати художні навички та поглиблювати розуміння мистецтва. Крім того, К. Седих стверджує, що позанавчальна діяльність сприяє розвитку різноманітних навичок, які є важливими для особистісного і професійного зростання. Це включає в себе комунікативні навички, співпрацю, креативне мислення, самодисципліну та вміння критично мислити [с. 136]. За словами

О.Мелентьєва завдяки позанавчальній художньо-виховній діяльності учні мають можливість виявити свої таланти, знайти себе у світі мистецтва та визначити свої інтереси для майбутнього. Це також сприяє підвищенню мотивації до навчання, оскільки творчий процес може бути надзвичайно захоплюючим та стимулюючим для учнів. Серед головних завдань позанавчальної діяльності він виділяє долучення до суспільно корисної діяльності, стимулювання ініціативи школярів, розвиток схильностей і здібностей [с. 33].

Позанавчальна художньо-виховна діяльність зазвичай включає в себе різноманітні види діяльності, такі як мистецькі гуртки, виставки, майстер-класи, творчі конкурси та проекти. Ці заходи створюють можливість для учнів виразити свою творчість, спілкуватися з однодумцями, ділитися своїми ідеями та враженнями. З огляду на величезний досвід української позанавчальної педагогіки зупинимось на історичному аспекті її становлення. Шкільні гурткові об'єднання почали формуватися ще на початку століття: народжувалися перші позашкільні заклади, функціонування яких головним чином спрямовувалось на розвиток культурно-просвітницької діяльності. У ці перші часи позашкільні об'єднання, такі як клуби, спортивні майданчики і літні оздоровчі табори, вже відігравали роль активних важелів у формуванні особистості. Мета навчання в сучасних гуртках, секціях та інших творчих об'єднаннях спрямована на загальний розвиток вихованців, виявлення здібностей та обдарувань, прищеплення інтересу до творчої діяльності [с. 12]. На початку радянської епохи, спостерігався розквіт позашкільної освіти, становлення науково-методичної бази для розвитку позашкільних ініціатив, яка перші дослідження з самодіяльності, творчих здібностей, інтересів і потреб особистості. Вивчались групові, колективні та індивідуальні форми роботи. Слід відзначити «Енциклопедію позашкільної освіти» професора Є. Мединського, опубліковану у 1923 році, яка мала вагому теоретико-методологічну цінність. У ній Є. Мединський визначив мету та зміст позашкільної освіти як «постійний процес, що супроводжує розвиток та

формування особистості протягом життя». Перша половина ХХ століття була періодом, коли остаточно утворилася система поза навчальної діяльності (позашкільної освіти), яка сприяла стимуляції та розвитку дітей у сферах мистецтва, живопису, техніки, туризму, фізкультури та спорту. Також були визначені типи позашкільних навчальних закладів – спеціалізовані та комплексні (багатопрофільні). Зміст та форми роботи позашкільних навчальних закладів стали сталі, і вони вже відіграли роль унікальних спільнот дітей та дорослих. Ці спільноти характеризувалися цілеспрямованістю, різним віковим складом учасників, автономією, циклічністю функціонування с.12].

Сучасна позашкільна освіта є невід'ємною складовою системи освіти, визнаною як владою, так і громадськістю, як важлива компонента особистісного розвитку дітей. Основним законодавчим документом, що гарантує право молодих громадян на позашкільну освіту в Україні, є Конституція України (1996) [43]. Вона визначає доступність та розвиток позашкільної освіти та захищає право громадян на творчість, наукову діяльність, інтелектуальну власність тощо. Закон України «Про освіту» (статті 29, 38, 39) визначає структуру освіти та позашкільну освіту як її невід'ємну частину [47]. Ухвалення Закону України «Про позашкільну освіту» [50], створення Концепції позашкільної освіти і виховання, а також прийняття нормативних та інструктивних актів протягом незалежності України розпочали новий етап розвитку та вдосконалення системи позашкільної освіти. Так, у квітні 2023 року у МОН відбулося засідання Всеукраїнського круглого столу на тему: «Забезпечення і реалізація прав дітей на позашкільну освіту в умовах воєнного стану», а також презентовано проект Концепції позашкільної освіти в умовах війни. В результаті учасники заходу внесли доповнення до існуючого проекту Концепції позашкільної освіти в умовах воєнного стану, які спрямовані перш за все на успішну реалізацію норм та положень цього документа, а саме на:

- 1) забезпечення прав дітей на позашкільну освіту;

2) дотримання законодавства щодо реалізації прав дітей на позашкільну освіту;

3) якості позашкільної освіти та кадрове забезпечення позашкільної освіти в умовах воєнного стану;

4) кадрового забезпечення закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану [46]. Україна є єдиною пострадянським державою, де розроблено та прийнято комплекс законів, що спрямовані на розвиток всіх компонентів системи освіти, включаючи позанавчальну. Причому сама така позашкільна освіта залишається основним безкоштовним соціальним інститутом, який може успішно сприяти розвитку особистості, вирішенню освітніх та організаційних питань, організації змістовного дозвілля та визначенню професійних позицій молодого покоління. За даними державної статистики, станом на 1 січня 2022 року в системі освіти працювало 1263 заклади позашкільної освіти (далі – ЗПО), які відвідували понад 1млн 014 тис. дітей [49]. Для позашкільних навчальних закладів характерними вимогами є наявність кваліфікованих педагогів, освітніх програм, що орієнтовані на різні рівні (початковий, основний, вищий) та охоплюють декілька років з наміченими результатами для учнів, а також наявність технічного обладнання та фінансове забезпечення. Поняття «позашкільна освіта» охоплює набір знань, навичок та вмінь, які вихованці, учні та слухачі отримують в позашкільних навчальних закладах поза часом загальноосвітнього навчання. Позашкільна освіта здійснюється за різними напрямками. Серед них:

- 1) художньо-естетичний;
- 2) науково-технічний;
- 3) еколого-натуралістичний;
- 4) туристсько-краєзнавчий;
- 5) дослідницько-експериментальний;
- 6) фізкультурно-спортивний або спортивний;
- 7) військово-патріотичний;
- 8) бібліотечно-бібліографічний;

- 9) соціально-реабілітаційний;
- 10) оздоровчий;
- 11) гуманітарний.

Сьогодні кожний середній загальноосвітній заклад має хоча б один такий гурток позаурочного розвитку. Наприклад, Середня загальноосвітня школа № 13 ім. І.Хитриченка (Святошинського району м. Києва) веде наступну гурткову роботу (станом на 2023 рік) для своїх учнів: ансамбль народного та естрадного танцю, майстерня декоративно-ужиткового мистецтва, образотворчий гурток «Народний візерунок». Також присутні гуртки Фізкультурно-спортивного напрямку: «Карате» і «Тхеквондо» [41].

Художньо-естетичний напрям позашкільної освіти – напрям, який забезпечує розвиток творчих здібностей, обдарувань та здобуття вихованцями (учнями і слухачами) практичних навичок, оволодіння знаннями в сфері вітчизняної і світової культури та мистецтва [с. 21]. О.Малентев зазначає, що такий напрямок розвитку найчастіше представлений у гуртковій діяльності різних шкіл. При чому, основним компонентом організації різних позакласних заходів є робота гуртків. Гуртки – добровільне об'єднання учнів, що виявляють підвищений інтерес до визначеної області знань і прагнуть займатися практичною діяльністю [с. 36].

У позанавчальній діяльності О.Мелентьев виділяє художньо-естетичний напрямок, який стосується творчого розвитку учнів; науково-технічний, який говорить про набуття технологічних умінь та підготовку до науково-дослідної роботи; еколого-натуралістичний (формування екологічної культури вихованців); туристсько-краєзнавчий (історія рідного краю, довкілля); дослідницько-експериментальний, фізкультурно-спортивний або спортивний, військово-патріотичний, бібліотечно-бібліографічний (орієнтація у зростаючому потоці інформації), соціально-реабілітаційний (соціальне становлення), оздоровчий, гуманітарний (розвиток здібностей, практичних навичок) [с. 22]. Також виділяють наступні типи гуртків технічної творчості поза навчальної діяльності [с. 36-37]:

- підготовчі технічні гуртки (поглиблення отриманих на уроках елементарних знань й умінь);
- предметні (науково-технічні) гуртки (гуртки з столярної, слюсарної і токарської справи, електро- і радіотехнічні, конструюванню і шиттю одягу й ін.);
- спортивно-технічні гуртки (авіамоделльні, авто- і судоделістів, ракетно-космічного моделювання, картингістів);
- виробничо-технічні гуртки (учні займаються вивченням пристрою і роботи яких-небудь широко розповсюджених машин, апаратів або інших технічних об'єктів (автомобілів, мотоциклів, комбайнів, кіноапаратів і ін.);
- гуртки художньо-прикладної або декоративної творчості (займаються художньою обробкою деревини, металу, лози, глини, макраме, в'язанням, вишивкою, виготовленням іграшок із тканини, хутра, роботою зі шкірою, клаптевою пластиком і ін.). Гуртки художньо-прикладної або декоративної творчості створюють найсприятливіші умови для формування естетичного смаку, розвитку творчої індивідуальності [32 с. 50].

Якщо говорити саме про підлітковий вік, то науковці О.Биковська, І.Василянська і О.Волкова виділяють ще три рівні (категорії) творчих об'єднань для художнього розвитку (Див. Рис. 1.1.) [31 с.39].

Рис. 1.1. Рівні творчих об'єднань для художнього розвитку

Професійно організована позанавчальна діяльність має особливе значення у формуванні особистості учнів, розширенні та поглибленні їхніх знань та розвитку творчих здібностей. Тому важливу роль у розвитку творчої особистості відіграє вчитель. Він виконує важливу місію, залучаючи учнів до суспільно корисної діяльності, стимулюючи їхню ініціативу і самостійність, а також розвиваючи їхні індивідуальні інтереси, схильності і здібності. Специфіка педагогічного керівництва в цьому аспекті полягає у впливі на формування життєвої позиції учнів, орієнтованої не лише на уроки, а й на широкий спектр позакласних заходів. Учитель, за словами О.Мелентьєва активно включає учнів у різноманітні види творчості, спонукає їх до розвитку інтересу до техніки і праці, формуючи в них комплексні навички та цінності [с. 33].

Як зазначає науковець Т.Подолька «позакласна робота в значній мірі бере свій початок на уроці і в цьому випадку є її логічним продовженням. Чим досконаліші методи викладання тим активні на уроці самі учні – їх думки,

здібності, уявлення, тим реальніша потреба продовження пізнавальної діяльності в гуртках, клубах за інтересами, аматорських об'єднаннях, громадських організаціях тощо» [48]. Сьогодні у сучасну освіту підготовки педагогічного складу школи включають спеціальні дисципліни, створюються методичні посібники, які мають на меті допомогти сучасним учителям і вихователям в опануванні сучасними інноваційними технологіями викладання мистецтва в загальноосвітніх школах, посилюючи його виховний потенціал. Так, предмет «Теорія і методика позашкільної освіти» входить в цикл профілюючих дисциплін практичної підготовки майбутнього учителя до роботи в школі. А методичний посібник «Теорія і методика позашкільної освіти» містить сутність різних художньо-педагогічних технологій [31]. Існують спеціальні освітньо-професійні програми з підготовки спеціалістів. Наприклад, програму «Позашкільна освіта» пропонує Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, яка має на меті підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних до розв'язування складних спеціалізованих задач професійної діяльності у галузі позашкільної освіти. По завершенню навчальної програми студенти зможуть працювати керівником гуртка, вихователем, організатором позанавчальної діяльності, культорганізатором [48].

Також треба зауважити, що для роботи педагогів створені різні професійні видання. Наприклад, науково-методичний журнал «Мистецтво і освіта», який можна знайти навіть в онлайн-форматі на українській та англійській мовах. Мета діяльності Всеукраїнського науково-методичного журналу полягає в тому, щоб представляти широкий спектр науково-інноваційних досліджень у сфері теорії та методології мистецької освіти на вітчизняному та світовому науковому рівні. Це робиться для того, щоб забезпечити науково-методичне супроводження навчання мистецтва в освітніх установах різних типів і рівнів акредитації, відповідно до стратегічних напрямів державної політики в галузі мистецької освіти. Щодо специфіки та тематичного спрямування видання, основні напрями включають в себе розгляд проблем

теорії та історії мистецької освіти, методології виховання та викладання музики, образотворчого та інших видів мистецтва. Також, журнал ставить перед собою завдання вивчати питання філософії мистецької освіти, етики, естетики, філософської антропології та філософії культури. Окремий акцент робиться на актуальних питаннях історії та теорії музики, образотворчого мистецтва, декоративно-прикладного мистецтва і мистецтва дизайну.

У роботі педагога позанавчальної діяльності можуть користуватися підтримкою Міжнародної асоціації позашкільної освіти, до якої входять понад 1500 членів асоціації з різних країн (Литва, Україна, Польща, Казахстан). МАПО активно і постійно надає інформаційну допомогу для сфери позанавчальної діяльності, а також організує та проводить широкомасштабні міжнародні, всеукраїнські та регіональні конференції, семінари, круглі столи, залучаючи до участі у них представників України та з інших країн. Станом на 2023 рік було проведено понад 40 таких подій та проектів, у яких брали участь більше 80 тисяч учасників [48]. Ще одним важливим джерелом допомоги у організації позанавчальної діяльності є офіційний сайт МОН України, на якому розміщується багато різної необхідної інформації: Всеукраїнські заходи позашкільної освіти, відповідні тематичні форуми, інформація про Державні центри позашкільної освіти, про фестивалі, статистичні дані тощо [42]. Наприклад, серед центрів позашкільної освіти нами виокремлено Український державний центр позашкільної освіти (УДЦПО) – орган державної структури, що координує діяльність у позашкільній освіті, зокрема в галузі художньо-естетичної та науково-технічної сфер. УДЦПО веде системну роботу, спрямовану на підтримку активності молоді та розвиток громадянської свідомості шляхом сприяння діяльності шкільних органів учнівського самоврядування. Організаційною базою для цього є Всеукраїнська рада старшокласників та мережа Учнівської Ліги України. Протягом багатьох років художньо-естетичний напрямок залишається найпопулярнішим серед дітей та молоді в поза навчальній діяльності. У ньому працюють різноманітні напрямки, такі як музичний, вокальний, хореографічний, театральний, цирковий,

образотворчий, декоративно-ужитковий, фото- та кіномистецтва. Організаційно-масові заходи на рівні всієї країни та міжнародного співтовариства, які управляються та підтримуються УДЦПО, дозволяють кожному окремому учаснику та колективу продемонструвати їх талант індивідуальності. Річно проводиться більше 80 таких подій, у яких бере участь понад 100 тисяч обдарованих дітей.

Сучасні заняття вимагають від керівника творчого об'єднання не лише наявності знань, але й володіння актуальними педагогічними методиками, що стимулюють зацікавленість та увагу вихованців, спонукають до аналізу та творчості [37]. Згідно з напрямом та тематикою творчого об'єднання, а також завданнями занять, керівник гуртка вибирає самостійно форму і структуру навчальних занять, методи навчання, враховуючи педагогічну доцільність, особливості пізнавальної активності учнів та інші фактори, які визначають результативність навчально-виховного процесу. Методи взаємодії з учасниками гуртків різноманітні, включаючи такі форми як діалог та наратив від учителя, практичне виконання завдань, організація групових екскурсій і багато інших. Під час освоєння матеріалу проводяться дослідження та спостереження. Всі роботи, що виконуються у рамках гуртка, обов'язково ретельно документуються за допомогою записів, зарисовок, креслень та створення колекцій виробів. Щодо розмаїття форматів позанавчальної роботи з дітьми шкільного віку, то О.Мелентьєв виділяє різні форми такої діяльності, які допомагають розвивати творчу особистість. Серед них: індивідуальні, групові та масові форми роботи, а також такі види занять, як доповіді, конкурси, конференції, усний журнал, зустрічі. (Див. Рис. 1.2.) [15 с. 38]. З огляду на напрямок гуртка, це можуть бути концерти, екскурсії, проекти, акції, виставки, постановка голосу, робота в архівах, бібліотеках, постановка експерименту, проведення дослідів, спостережень, аналіз результатів пошуково-дослідницької роботи, підготовка наукових статей, підготовка до участі в конкурсах, в змаганнях, репетиції та інше [15 с. 45] С. Пітко до найпоширеніших видів гурткових занять відносить урок, лекцію, дискусію, тренування, репетицію,

вікторину, рольову гру, театралізовані заняття, екскурсію, експедицію, інтегроване заняття та інші [19, с. 11].

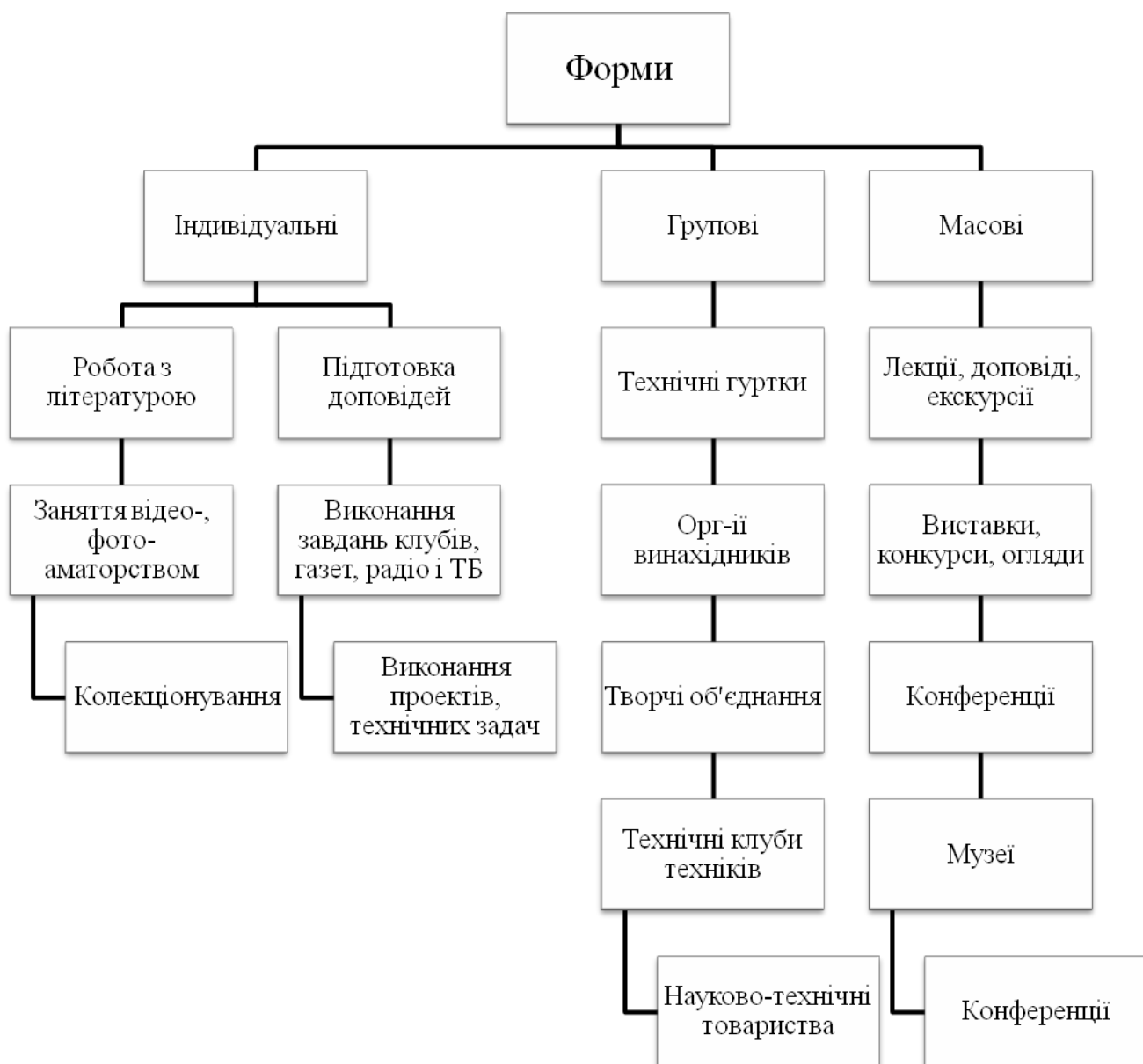

Рис. 1.2. Форми позанавчальної діяльності художнього розвитку

Професійно підготовлений вчитель у своїй роботі також орієнтується на головні принципи позашкільної освіти. Так, позашкільна освіта здійснюється на основі декількох важливих принципів, які дозволяють розвивати дитину більш ефективно, підвищити результативність заняття для гуртківців: добровільний характер участі, суспільна спрямованість, розвиток ініціативи, зв'язок з навчальною роботою, ігрові форми (Див. Табл. 1.3.1.) [31].

Щодо розмаїття форматів позанавчальної роботи з дітьми шкільного віку, то О.Мелентьєв виділяє різні форми такої діяльності, які допомагають розвивати творчу особистість. Серед них: індивідуальні, групові та масові форми роботи, а також такі види занять, як доповіді, конкурси, конференції, усний журнал, зустрічі. (Див. Рис. 1.2.) [15 с. 38]. С. Пітко до найпоширеніших видів гурткових занять відносить урок, лекцію, дискусію, тренування, репетицію, вікторину, рольову гру, театралізовані заняття, екскурсію, експедицію, інтегроване заняття та інші [19 с. 11]

Принципи організації позанавчальної діяльності

Табл. 1.3.1.

Принцип (назва)	Зміст вказаного принципу
Добровільний характер участі	Сприяє тому, що учні можуть обирати профіль занять за інтересами. Педагоги за таких умов повинні ретельно продумувати зміст занять, використовуючи нові, ще не відомі учням факти, форми і методи, які б посилювали їх інтерес.
Суспільна спрямованість діяльності учнів	Цей принцип вимагає, щоб зміст роботи гуртків, клубів та інших форм діяльності, відповідав потребам розбудови української держави, відображав досягнення сучасної науки, техніки, культури і мистецтва.
Розвиток ініціативи і самодіяльності учнів	Ураховувати бажання школярів, їх пропозиції, щоб кожен з них виконував цікаву для себе роботу. Розвиток винахідливості, дитячої технічної, юнацької та художньої творчості. Під час занять перед учнями слід ставити завдання пошукового характеру: створення нових приладів, удосконалення наявних; приділення особливої уваги творчому підходу до справи тощо.
Зв'язок з навчальною роботою	Позакласна та позашкільна робота повинна бути логічним продовженням навчально-виховної роботи, яка здійснюється на уроках.

Використання ігрових форм, цікавість, емоційність	Реалізація цього принципу потребує широкого використання пізнавальних ігор, ігор з комп'ютерами, демонстрування цікавих дослідів та інше.
---	---

Такі унікальні принципи спрямовані на підтримку розвитку ініціативності та творчості учнів, задоволення їхніх активних потреб у діяльності, яка для них має вельми цікавий характер [с. 50]. До наведених принципів роботи педагога у позаурочній діяльності Г. Терещук [18, с.119] додає наступні:

1) Відмова викладача від загального контролю над мисленням підлітків виявляється в оцінюванні різних об'єктів або явищ, висловлюванні припущень і навіть в їхній поведінці під час навчання. Цей принцип сприяє переходу педагога до спілкування з учнем у формі дискусії та діалогу, де учень може виступити як автор певної точки зору.

2) Вчитель створює навчальні ситуації, де учні набувають вміння робити вибір серед різних можливих варіантів.

3) Прагнення залучити всіх учнів до вирішення поставленої задачі є невід'ємною частиною. Немає потреби аналізувати ці вимоги, оскільки взаємодія між всіма учасниками навчального процесу стає можливою лише у ситуації інтерактивного спілкування.

4) Організація навчального процесу на основі індивідуального та розвиваючого підходів. Основним принципом особистісного підходу до навчання є акцентування уваги на учні, який виступає як активний учасник навчального процесу, під час якого вчитель зобов'язаний забезпечити йому сприятливі умови для саморозвитку.

Розглядаючи цей принцип, слід додати особистісно-орієнтованою технологією (за О.Мелентьевим). Ця методика ставить на перше місце особистість дитини, її унікальність та цінність: вона спирається на індивідуальний досвід кожного учня, який спочатку розкривається, а потім взаємодіє з змістом навчання [с. 60]. Суттєвою ознакою особистісно-

орієнтованої технології є сильна мотиваційна складова (поштовх до досягнення успіху, спонукання до самоаналізу, оцінки власних можливостей, розвитку самопізнання; введення в навчальний процес тем, що мають особисті значення для учнів тощо).

Одним з головних принципів організації позашкільної освіти, вищезгаданий науковець С.Пітко вбачає поняття щирості та розуміння вчителя у спілкування з підлітком, його підтримка самостійності. «Сприймаймо дитину з усім її світоглядом, вишукуємо її сильні сторони і відкриваємося як особистість йому» [19 с. 9]. У цьому принципі автор бачить залог довіри і партнерських стосунків, що призводить до розвитку дитини. Ми вважаємо, що саме такий підхід з зазначеними принципами, створює найбільш оптимальну основу для створення художньо розвиваючого навчального середовища. Але все ж слід враховувати те, що методики діяльності художніх гуртків повинні оновлюватися з огляду на постійний розвиток суспільної художньої культури. Як зазначає С.Пітко у своєму методичному посібнику: «Діти, які наразі вчать ся разуче відрізняються від усіх попередніх поколінь – це «технологічне» покоління, або ще їх називають покоління «Info Sapiens»» [19 с. 7]. Тому теми занять та форми роботи повинні бути сучасними для сучасної дитини. Для розвитку такого «технологічного покоління» традиційної української освіти замало. На нашу думку, саме професійно організована позашкільна освіта може допомогти виховати всебічно розвинуту творчу особистість на базі інноваційних методик, професійного партнерського підходу та правильно організованого середовища навчання.

Все вищесказане уможливило наступні висновки. Позанавчальна діяльність – це різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час педагогічним колективом школи (С.Гончаренко, О.Мелентьев, Т.Подолька та ін.). Нами визначено, що сучасна позанавчальна діяльність є невід'ємною складовою системи освіти та залишається основним безкоштовним соціальним інститутом, який спрямований на задоволення інтересів і запитів дітей та

організований в позаурочний час педагогічним колективом школи (ЗУ «Про позашкільну освіту»). Шкільна мистецька гурткова робота відіграє значну роль у вирішенні цілей естетичного розвитку учнів, в тому числі художнього. Одним із головних завдань позанавчального мистецького впливу є розширення тематики шкільних уроків мистецтва, що сприяє цілісному мистецькому зростанню школяра . Науковці відзначають низку позитивних факторів гурткової форми навчання у порівнянні із урочною: свобода щодо навчальних програм; забезпечення важливої для підлітків неформальної атмосфери комунікації; гнучкість в орієнтуванні на художні інтереси учнів (О.Мелентьєв). Саме тому сьогодні у контексті методики гурткової роботи в якості провідних методів акцентуються інтерактивні, ігрові, інтегративні, проблемні, дослідницькі, творчо-практичні (К.Кравченко, Т.Маншиліна, Л.Степанова та ін.), діалог та наратив від учителя, практичне виконання завдань, організація групових екскурсій і багато інших. Під час освоєння матеріалу проводяться дослідження та спостереження що забезпечують нетиповість, оригінальність занять, самостійність, активність, колективність гуртківців у їх проведенні (С.Пітко). Визначено принципи ефективної організації позаурочних занять: наявність кваліфікованих педагогів (О.Мелентьєв), удосконалені методи викладання, володіння актуальними педагогічними методиками (Т.Подолька, Л.Масол, О.Гайдамака, Н. Лемешева), різноманітність форм діяльності (індивідуальні, групові та масові форми роботи, інтегроване заняття, екскурсія, рольова гра) (О.Мелентьєв, С.Пітко), орієнтування на головні принципи позашкільної освіти: добровільний характер участі, суспільна спрямованість, розвиток ініціативи, зв'язок з навчальною роботою, ігрові форми, відмова викладача від загального контролю над мисленням підлітків вміння робити вибір, організація навчального процесу на основі індивідуального та розвиваючого підходів принцип ширості та відкритості, розуміння вчителя у спілкування з підлітком, його підтримка самостійності (О.Мелентьєв, Г.Терещук, С.Пітко).

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА АКТИВІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ МИСТЕЦЬКОЇ ГУРТКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Сучасний досвід різноаспектного вирішення проблем художнього розвитку дітей шкільного віку.

Сьогодні проблема художнього розвитку школяра різноаспектно вирішується в умовах інтегративного підходу, що був започаткований у напрацюваннях видатних педагогів-класиків ХХ ст. М.Леонтовича, В.Сухомлинського, Б.Яворського. Тема також розвивається та збагачується роботами вітчизняних дослідників Н.Аніщенко, О.Комаровською, Л.Масол, Г.Падалкою, О.Ростовським, Г.Шевченко та інших. Зокрема, мистецька освіта, результатом якої є особистісний художній розвиток, за словами Л.Масол, служить посередником між культурними і особистісними цінностями людини, вона забезпечує набуття базових компетентностей (загальнокультурних, художньо-пізнавальних, комунікативних), формує прагнення і здатність до художньо-творчої самореалізації та духовного самовдосконалення особистості протягом життя [с.35].

Проблема художнього розвитку українських школярів також обґрунтована у Законах України «Про повну загальну середню освіту» (Закон України. Про повну загальну середню освіту, 2020); «Про позашкільну освіту» (Закон України. Про позашкільну освіту, 2000). Наприклад, закон «Про позашкільну освіту» нещодавно було доповнено введенням напрямів - художньо-естетичного, який забезпечує розвиток творчих здібностей, обдарувань та здобуття вихованцями, учнями і слухачами практичних навичок, оволодіння знаннями в сфері вітчизняної і світової культури та мистецтва; а також мистецького, який забезпечує набуття здобувачами спеціальних мистецьких виконавських компетентностей у процесі активної мистецької діяльності (Закон України. Про позашкільну освіту, 2000) [50].

У попередньому розділі вже було визначено, що проблемам виховання художнього розвитку приділяють увагу в сучасній освітній системі. Традиційно педагогіка виділяє наступні освітні вектори, орієнтовані на всебічність індивідуального розвитку особистості дитини шкільного віку: вий; емоційний; моральний; художньо-естетичний; фізичний та ін. Зокрема, метою художньо-естетичного розвитку є формування в учнів особистісно-ціннісного ставлення до дійсності та мистецтва, розвиток естетичної свідомості, загальнокультурної та художньої компетентності, здатність до самореалізації [51]. Зазначена мета повинна реалізовуватись у процесі різноманітної художньої діяльності, зокрема сприймання та інтерпретації творів мистецтва, художньо-творчої практики.

Сучасні освітні програми з самого дошкільного віку будуються на основі нових принципів: системності, врахування інтересів дитини, єдності освіти і виховання, полікультурності, на засадах гуманізму та демократії [37 с.3]. Ефективність освіти та розвиток художньої культури багато в чому залежить від методів, які використовуються педагогами. Методи сучасної освіти – це засоби впливу педагога на вихованців, на свідомість, почуття, волю, поведінку, способи педагогічно правильної організації їх життя, трудової діяльності і відносин у ній. Вони є важливими категоріями. Класифікувати методи навчання можна за різними критеріями.

Так, методи можуть бути представлені у вигляді наступної класифікації [20, с.18-19]:

- методи формування свідомості особистості (бесіди, лекції, диспути, приклади, інтелектуальні аукціони тощо);
- методи організації діяльності (педагогічні вимоги, суспільна думка, вправи, створення виховних ситуацій, ситуаційно-рольові ігри, соціально-психологічні тренінги, «мозкові атаки» тощо);
- методи стимулювання поведінки (змагання, заохочення).

Існують різні методичні путівники, які пропонують різні методи, навчання, що можуть стати вирішенням проблеми художнього розвитку. Сучасний

методичний путівник керівника гуртка сучасної школи та позашкільця (2020 року випуску) пропонує розглядати дедуктивні, індуктивні, нетрадиційні, проблемно-пошукові методи навчання. До нетрадиційних методів С.Пітко у львівському методичному путівнику відніс наступні (див. табл.2.1.1) [54].

Нестандартні методи навчання

Табл. 2.1.1.

Методи	
Метод складної цілі	дозволяє планувати навчання учнів у зоні їх найближчого розвитку та забезпечує формування відповідальності, переконання в можливості подолання труднощів, що виникають на життєвому шляху, віру у свої сили;
Метод вибору	дозволяє створити умови для прийняття учнями навчальної задачі, захоплення пізнавальною діяльністю, в якій вони можуть почуватися особистостями;
Метод випередження	сприяє прискореному розвитку сильних учнів класу, дає можливість слабким усвідомити найбільш важкі місця навчальної програми;
Метод укрупнення блоків	допомагає засвоїти головні, істотні поняття розділу, зв'язки між ними, зменшити навантаження на учнів;
Метод самоаналізу та колективної творчості	характерною рисою якого є залучення учнів до групових форм діяльності з метою створення нового продукту та активне використання рефлексії;

В залежності від поставлених завдань, керівник гуртка на заняттях використовує різноманітні методи навчання, частіше всього поєднуючи їх. І.Підласий виділяє різні типи нестандартних занять за сучасними методами, що використовуються для подолання проблем художнього розвитку. Серед яких популярними є:

- 1) сеанси з різним методом організації (наприклад, лекції, захист ідей, заняття взаємного контролю);
- 2) заняття, де фантазія має велике значення (наприклад, казкові заняття, театралізовані заняття);

- 3) заняття, що імітують певні види діяльності (такі, як екскурсії, або експедиції);
- 4) заняття з елементами гри та змагань (наприклад, вікторина, КВК);
- 5) заняття зі зміненим стандартним методом організації (наприклад, семінар, або залік);
- 6) заняття, що наслідують певні дії (наприклад, судовий процес, аукціон);
- 7) заняття, які використовують аналогії до відомих форм і методів діяльності (диспут, дослідницьке заняття).

Значна наукова увага, приділена вдосконаленню методичних основ художнього розвитку школярів-підлітків, стосується переважно уроків мистецтва ЗЗСО та позанавчальних художніх студій. О.Малентьєв описує сучасні інтерактивні методики та надає класифікації методів інтерактивного навчання. У залежності від мети заняття та форм організації навчальної діяльності, вони поділяються на інтерактивні технології колективно-групового і кооперативного навчання, ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань. Наприклад: «Мікрофон», «Незакінчені речення», «Мозковий штурм», «Коло ідей». Застосовуючи метод «Мікрофон» вчитель пояснює, що кожен учень буде висловлювати свою думку коротко, по черзі, використовуючи символічний мікрофон. При цьому учні зобов'язані дотримуватися певних правил:

- 1) говорить лише той учень, у якого є символічний мікрофон;
- 2) коли один учень говорить, інші не можуть його перебивати;
- 3) інші учні можуть доповнити відповідь, якщо вони отримали мікрофон;
- 4) після висловленої думки мікрофон передається наступному учневі без чекання на дозвіл вчителя.

Дослідник також зауважує, що при використанні цієї методики необхідно дозволяти учням ставити один одному питання. Питання учнів можуть бути неочікуваними і цікавими. При цьому, учень, який ставить питання, навчається формулювати свої думки, слухати, аналізувати відповіді, виявляти нез'ясовані аспекти. Це також сприяє активізації учнів на уроках та розвитку їх творчого мислення [с. 75].

До нестандартних занять та більшої зацікавленості у театральних заняттях Д.Зволейко додає важливість задіяння різних сучасних мультимедійних технологій, арт-терапії як інструменту прогресивної педагогіки. Наприклад, образної драмотерапії, як методу вирішення різних проблемних ситуацій [с.281].

Аналізуючи діяльність центрів позанавчальної діяльності, ми виявили й інші методики роботи, які допомагають з вирішенням проблеми художнього розвитку. Наприклад, Центр позашкільної роботи Святошинського району м. Києва використовує різні форми і методи роботи. Серед головних: вікторини і конкурси, презентації, виступи, майстер-класи, квести, змагання, виставки, проектні роботи, відвідування музеїв, організація власних вистав, концертів. Лише на базі одного центра діє 5 гуртків театального спрямування: Зразковий театральний колектив «Експромт», «Ляльковий театр», «Театр пісні», «Музично-драматична студія», театр-студія «Грайленд». Гуртки діють за затвердженими програмами [56]. Наприклад, гурток «Експромт» використовує у роботі навчальну програму театального мистецтва зі збірника «Навчальні програми позашкільної освіти художньо-естетичний напрям» Випуск Київ 2016 [28 с.179].

До цієї програми входять різні методи організації навчальної діяльності, а саме – словесні, наочні і практичні. Вони орієнтовані на розвиток ги, сприйняття, уяви, емоцій тощо. Наприклад, за основною програмою, використовуються такі вправи на загальну увагу та розвиток зорового сприйняття, як «Дзеркало», «Сповільнений рух» або «Тінь». При розвитку творчих слухових сприймань – вправи «Трансформатор», «Бум», «Пеленгатор». Також у програмі зазначені вправи «Вітер» і «Холодно» на запам'ятовування фізичного самопочуття або вправи «Стогін», «Скиглення», «Мукання» для розвитку мовного апарату. Робота над етюдом – головний метод роботи з учнями театального напрямку. Складові етюд: думка, подія, дія, обставини, імпровізаційне самовідчуття. Тренери пропонують виконувати індивідуальні та колективні етюди на дію з уявними предметами, етюди-характеристики тварин, природних явищ та інше.

Отже, сьогодні все частіше використовують нетрадиційні та цікаві альтернативні форми навчання дітей. Але заняття у закладі позашкільної освіти усе ж залишається основною формою освітнього процесу. Згідно методик провідних педагогів, при організації заняття та складанні тренувальних вправ потрібно дотримуватися різних умов для досягнення художнього розвитку дитини. Т.Танько відносить до цих умов наступні:

1) наявність всіх необхідних матеріалів: обладнання, навчальних посібників, дидактичних матеріалів та сучасних технологічних засобів для організації навчального процесу;

2) відповідність теми заняття, його змісту, зв'язку з попередньою темою, послідовності, виховній спрямованості та використанню методів виховного впливу;

3) мотивація навчальної діяльності, підтримка зацікавленості та активності учасників;

4) системність та доступність навчального матеріалу, відповідність сучасному рівню розвитку відповідного напрямку діяльності;

5) розсудливий та ефективний вибір методів, прийомів та організаційних форм роботи на занятті;

6) оптимальне використання наочності, нових інформаційних технологій;

7) врахування вікових особливостей та застосування диференційованого, компетентнісного та діяльнісного підходів до навчального процесу;

8) активна участь учасників гуртка під час занять та використання інтерактивних технологій;

9) послідовність у засвоєнні навчального матеріалу та наявність міжпредметних зв'язків;

10) закріплення набутих знань, вмінь та навичок відповідно до профілю гуртка, а також повторення пройденого матеріалу;

11) розвиток у вихованців навичок самостійної роботи;

12) використання наукових джерел і сучасних педагогічних методів, включаючи досягнення педагогічної науки та передовий педагогічний досвід.

13) самоаналіз проведених занять гуртка.

Т.Танько також зауважує, що при роботі з дітьми необхідно використовувати активні, творчі, репродуктивні і пасивні методи навчання. До пасивного напрямку авторка включає аналіз твору, спостереження, відвідування заходів (кіно, вистава, концерт, вернісаж, виставка), обмін враженнями [с.205]. Активний напрямок естетичного виховання – це безпосередня участь учнів у художньо-творчому процесі. Саме такий вид спілкування з мистецтвом є найбільш поширеним та сприяє активізації творчого розвитку особистості школяра. Саме це сприятиме активізації творчого розвитку особистості школяра.

Науковець М. Токмина, досліджуючи мистецький гурток як форму позаурочної художньо-виховної роботи у школі, вважає, що вона сприяє збагаченню та систематизації учнівських художньо-естетичних компетентностей, тобто поглиблює процес художнього розвитку його учасників. Основними принципами його діяльності автор вбачає масовість, поліхудожність, практичність, творчість. Інтегрований характер гуртка дозволяє учням з різними мистецькими здібностями та досвідом реалізуватись у спільному мистецькому проекті, що особливо цінне для підлітків, які «живуть» спілкуванням з ровесниками [38 с.298].

Вчитель В. Лисенко з приводу практичних аспектів процесу художнього розвитку школярів стверджує: «Різноманітні види мистецької діяльності дають можливість учням бути не тільки пасивними слухачами, а й активними учасниками творчого процесу». Зокрема, педагог передбачає музичну діяльність (спів, аналіз музичних творів); літературну (складання віршів, написання оповідань); живописну (створення картин, обговорення художніх образів) тощо [9, с.42].

Л. Гонтова з приводу полімистецького підходу до процесу мистецької освіти школярів виділяє наступні методичні принципи: інтерпретативний педагогічний стиль викладання, конструювання такої пізнавальної проблеми, яку не можна розв'язати в контексті одного предмета; трансформації нового, отриманого в результаті поліпредметної інтеграції змісту в особистісні форми діяльності. Пропонуються наступні методи, які називаються методами стимуляції

мистецько-продуктивної діяльності: діалог, змагання, конкурс, брейн-ринг, презентації, створення міні-проектів, використання елементів організаційно-діяльницької гри, «рекламне агенство» [3, 36].

Різноаспектні дослідження сучасного педагогічного досвіду щодо художнього розвитку учнів підліткового віку дозволяють твердити, що проблема має достатньо глибоке обґрунтування в роботах О.Рудницької (основи викладання мистецьких дисциплін на засадах інтеграції), О.Ростовського (педагогіка музичного сприймання), Г.Падалки (шляхи реалізації мистецького виховного впливу), О.Щолокової (методичні аспекти формування художнього мислення майбутнього вчителя), Т. Крижановської (методика комплексного розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики), О.Гумінської (інновації на уроках музики як уроках мистецтва), О.Бузової (поліхудожнє виховання як засіб удосконалення музичної підготовки майбутніх вчителів музики) та ін. Водночас проблемам позанавчальної мистецької освіти сьогодні приділено значно менше уваги (М.Токмина, С.Пітко, О.Мелентьєв, Л.Аполонова). Водночас, трактуючи шкільний мистецький гурток як продовження урочного освітнього процесу з акцентуванням учнівських мистецьких інтересів, ініціатив, власної дитячої творчості, ми вважаємо за доцільне залучити до практичної експериментальної роботи сучасні інноваційні підходи до художнього розвитку учнівської молоді, зокрема: активно-пасивні методи (Г.Танько); поліхудожні (Т. Крижановська, В.Лисенко); стимуляції мистецько-продуктивної діяльності, а саме - діалог, змагання, конкурс, брейн-ринг, презентації, міні-проектів тощо (Л.Гонтова); мультимедійних технологій, арт-терапії, образної драмотерапії (Д.Зволейко), нетрадиційні методи аналізу і колективної творчості (С.Пітко), заняття з елементами гри та змагань (І.Підласий), метод активізації учнів та розвитку їх творчого мислення «Мікрофон» (О.Малентьєв) та інші.

2.2. Методична модель художнього розвитку підлітків у гуртковій діяльності: опис перебігу експериментальної роботи

Художній розвиток підлітків передбачає систематичну роботу над розвитком художніх навичок і вмінь. Він включає різні параметри художнього розвитку, такі як пізнавальний, емоційно-ціннісний та творчо-діяльнісний, що дозволяє охопити широкий спектр аспектів художньої діяльності. Передбачає використання різноманітних методик, завдань і вправ, які сприяють розширенню художнього спектру учнів, що дозволяє кожному гуртківцю знайти свої сильні сторони та розвивати їх, а також випробувати нові напрями та експериментувати. Це дозволяє адаптувати програму до потреб учнів, враховувати їхні інтереси та забезпечувати найефективніші засоби розвитку художньої творчості.

Для педагогічного керування художнім розвитком підлітків засобами мистецтва, зокрема театрального, ми розробили відповідний план.

План реалізації для проведення експериментального дослідження:

1. Визначити основні цілі і завдання, які ви хочете досягти з допомогою методик художнього розвитку. Наприклад, покращення обізнаності в драматургії, розвиток емоційної свідомості та виразності, сприяння творчому мисленню і самовираженню.
2. Створити детальну програму, яка включає в себе розподіл методик, завдань та вправ на заняття або модулі з розрахунком на тривалість і послідовність реалізації.
3. Забезпечити необхідні матеріали для реалізації методик. Це можуть бути текстові матеріали для вправ, музичні записи, зображення, костюми, декорації та інше.
4. Провести заняття відповідно до розробленої програми, використовуючи різні методики, завдання та вправи для активного залучення учнів до процесу навчання і розвитку.
5. Спостерігати за реакцією підлітків на методики та завдання. Відстежувати їх прогрес, виявляти сильні та слабкі сторони, пошук можливостей їх вдосконалення.

6. Провести оцінку результатів методик художнього розвитку. Використовувати різні методи оцінювання, такі як спостереження, портфоліо робіт, самооцінювання та обговорення з учнями. Оцінювання допоможе зрозуміти, наскільки успішно були досягнуті поставлені цілі.

7. Аналізувати результати, підтримувати зворотній зв'язок гуртківців та вчителів і постійно вдосконалювати методики, враховуючи виявлені переваги та недоліки.

Цей план дій допоміг організувати та ефективно реалізувати методики художнього розвитку підлітків у театральному гуртку. Також важливо пам'ятати про індивідуальні потреби і можливості учнів, створюючи заохочуюче та сприятливе середовище для їх розвитку та творчості. Нижче наводимо критеріально-рівневий апарат дослідження, систематизований у таблиці 2.2.1

Рівні та критерії художнього розвитку підлітків

Табл. 2.2.1

Параметри художнього розвитку	Рівні та критерії художнього розвитку підлітків		
	Високий	Середній	Низький
Пізнавальний: світогляд, уява, сприймання, мислення, пам'ять, мовлення, обізнаність у галузі мистецтва	Учень володіє широким мистецьким кругозором та знаннями у галузі театрального мистецтва та його історії. Вихованець здатний аналізувати інсценізації, твори театрального мистецтва та їх символіку. Має широкий кругозір у галузі театрального мистецтва, включаючи знання	Учень вміє самостійно опрацювати матеріали, виконувати пошукову роботу, але потребує консультацій. Вихованець має базове розуміння основних концепцій театрального мистецтва, знання про деякі важливі етапи розвитку театру та видатних творів. Здатний опису-	Учень слабо орієнтується у матеріалі, проявляє недостатньо ініціативи, потребує постійного стимулювання до діяльності. Має обмежені знання про театр та його компоненти. Вихованець має здатність розрізняти жанри театральних вистав, але з обмеженою глибиною розуміння. Гуртківець погано ознайомлений зі

	<p>про великих драматургів, акторів та режисерів, здатний до критичного мислення та аналізу перформансів, акторських технік та драматургічних рішень.</p>	<p>вати та розуміти елементи сценографії, світлових ефектів та звукового супроводу, орієнтується в елементарних театральних термінах та жанрах.</p>	<p>значущими театральними режисерами, акторами та п'єсами.</p>
<p>Емоційно — ціннісний: Естетичне сприйняття, Здатність відчувати емоційну зв'язаність з персонажами, вміння відчувати і виражати власні емоції під час художньої діяльності.</p>	<p>Учень позитивно ставиться до творчої діяльності, турбується про процес та результат творчої діяльності, із захопленням виконує завдання, здатний до емоційного сприйняття театральної вистави, відчувати та переживати естетичні емоції. у вихованця присутнє розуміння та ціннісне оцінювання художніх творів, їх вплив на глядача. Розвиток емпатії та співпереживання з персонажами театральної вистави.</p>	<p>Учень має нестійке ставлення до творчої діяльності, іноді він може не відчувати радості, від процесу творчої роботи. виявляє захоплення лише при виконанні окремих завдань, присутнє базове емоційне сприйняття та відчуття естетичних емоцій під час театральних вистав. Сформовані базові ціннісні орієнтації щодо театального мистецтва. Гуртківець має здатність до самовираження через театральну діяльність та реалізацію емоцій у влас-</p>	<p>Учень не зацікавлений виконанням завдань, своїм розвитком, не проявляє емоцій при виконанні, не звертає уваги на процес та результат своєї творчої діяльності, має обмежене емоційне сприйняття та відчуття естетичних емоцій під час театральних вистав. У гуртківця відсутні чіткі ціннісні орієнтації щодо театального мистецтва. Виникають складнощі у самовираженні та відтворенні емоцій у театральній діяльності.</p>

<p>Творчо — діяль- нісний: Здатність пере- давати почуття, настрої та емоції через мистецтво, вміння викори- стовувати різні засоби вираз- ності (голос, міміка, жести).</p>	<p>Учень творчо підходить до по- ставлених зав- дань, самостійно вирішує акторсь- ку задачу, яскраво демон- струє акторські виконавські та творчі здібності, імпровізує в сце- нах та діалогах. Вихованець має здатність до творчого мис- лення та гене- рації нових ідей у контексті теат- ральної діяль- ності, присутня висока гнучкість та творчість у використанні ак- торських технік та експериментах зі сценічними рішеннями. Гуртківець здат- ний до виявлення та розвитку власного худож- нього стилю та виразності.</p>	<p>ній грі. Учень само- стійно вирішує більшість зав- дань, інколи звертається за порадою при виконанні зав- дань вищого рівня. Присутня базова здатність до творчого ми- слення та вияв- лення нових ідей у контексті театральної діяльності. Се- редня гнучкість та творчість у використанні акторських тех- нік та експери- ментах зі сценічними рішеннями. У гуртківця спо- стерігається по- тенціал для ро- звитку власного художнього стилю та вираз- ності.</p>	<p>Учень самостійно вирішує лише елементарні творчі завдання, складні завдання виконує лише зі сторонньою допо- могою. У гурт- ківця обмежена здатність до твор- чого мислення та виявлення нових ідей у контексті театральної діяль- ності, залежність від настанови та директив у ро- зробці та втіленні театральних про- єктів, обмежена гнучкість та творчість у вико- ристанні акторсь- ких технік та сценічних рішень. Потреба у по- дальшому розвит- ку власного ху- дожнього стилю та виразності.</p>
--	--	--	---

З огляду на наведені рівні та критерії художнього розвитку підлітків, наводимо відповідні методики роботи з театральним колективом, а саме методи діагностики рівнів художнього розвитку, завдання та вправи до них (див. табл 2.2.2.).

Методи роботи з театральним колективом (з досвіду автора роботи та А. Шуманський-Банацький)

Табл. 2.2.2.

Параметри художнього розвитку підлітків	Методи діагностики	Завдання та вправи
Пізнавальний	Тестування знань про театр і театральне мистецтво	Розповідь про історію театру та видатних театральних постановників
	Аналіз театральних п'єс	Коментування, обговорення сюжету та виявлення конфлікту, його аналіз
	Обговорення ролі актора і режисера у театральному мистецтві	Пошук зерна образу персонажа, його характеру та мотивацій героїв у п'єсі
Емоційно-ціннісний	Аналіз емоційного відгуку на театральну виставу	Виявлення та аналіз емоційних реакцій глядача впродовж та після вистави
	Дискусія про ціннісні аспекти театру та мистецтва	Рефлексія «Вплив театального досвіду гуртківця на особисті цінності»
	Аналіз рольового сприйняття та порівняння з персонажами	Порівняння і виявлення схожостей/відмінностей з персонажами
Творчо-діяльнісний	Творчі проекти і рольові ігри у театральному гуртку	Етюдна робота
	Імпровізаційні вправи та експерименти на сцені	Розробка власних інтерпретацій та варіантів розробки сценарію
	Розгорнуті дискусії про створення та втілення власних театральних проектів	Планування і реалізація постановки театральної вистави

Дослідження проводилося на базі шкільного театального гуртка «Акторська майстерність» ліцею № 26. Керівник гуртка – А. Шуманський-Банацький.

Нами також обрано для дослідження дітей підліткового віку (12-16-ти років), адже, як було визначено раніше, саме у підлітковому віці починає формуватися високий рівень інтелектуального, емоційного та творчого інтелекту, розвинену вольову сферу, систему цілей та цінностей.

Головні складові системи виховання акторським тренінгом: тренінгова рушійна складова в поєднанні з репетиційною роботою та етюдним методом, контактні і сольні імпровізації, розвиток пластики, розвиток здатності до самостійного творчого мислення, відчуття партнерства тощо.

Форми роботи: групові заняття.

Обладнання (матеріально-технічне забезпечення): простора зала, музичний акомпанемент, медіапроектор, спеціальне покриття полу, дзеркала, стільці, методична література.

Очікувані результати: підвищення рівня художньої культури за рахунок постійного тренажу.

Також, зважаючи на аналіз попередніх досліджень різними науковцями, нами було визначено важливість додавання у програму таких складових, як:

- 1) мотивація (Т.Дуткевич);
- 2) самостійність (Н.Орішко, М.Шопіна);
- 3) соціальна активність, спілкування, спілкування з протилежним полем (Т.Дуткевич);
- 4) розвиток емоційного інтелекту (В.Черкасов);
- 5) увага, сприймання і відчуття, пам'ять, мислення, уява, мовлення (О.Губарь);
- 6) сприяння розвитку вольових якостей (Н.Гончарова, Ю.Горбенко, Ю.Калюжна, В.Лавріненко, М.Мельничук, О.Мирошник, Н.Мишко, В.Моргун, Л.Перетятко, М.Рева, К.Седих, М.Тесленко, І.Тітов, Т.Тітова, А.Харченко, Н.Чайкіна, Т.Яновська);
- 7) критичне мислення (М.Заброцький);
- 8) самопрезентування (К.Седих);
- 8) предмети мистецько-естетичного циклу (Т.Танько);
- 9) нетиповість, оригінальність занять (О.Мелентьєв);
- 10) методи та форми навчання, які активізують пізнавальну діяльність й ініціативу учнів [с. 125].

11) важливу роль у розвитку творчої особистості відіграє вчитель (О.Мелентьєва);

12) розмаїття форматів позанавчальної роботи (індивідуальні, групові та масові форми роботи, а також такі види занять, як доповіді, конкурси, конференції, усний журнал, зустрічі) (О.Мелентьєв).

13) добровільний характер участі, суспільна спрямованість, розвиток ініціативи, зв'язок з навчальною роботою, ігрові форми (головні принципи позашкільної освіти);

14) методика ставить на перше місце особистість дитини, її унікальність та цінність (за О.Мелентьєвим).

Отже, вправи тренінгу були засновані на наступних принципах:

- 1) різноманітність та комплексність;
- 2) відповідність віковій категорії та рівню підготовки;
- 3) доступність;
- 4) вмотивованість учнів сучасними та нестандартними методами;
- 5) побудова вправ за принципом «від простого до складного»;
- 6) принцип єдності та доброзичливості;
- 7) принцип регулярності та системності;
- 8) принцип ігрової форми.

Протягом дослідження було використано різні вправи і методики: методи формування свідомості особистості (бесіди, приклади); методи організації діяльності (педагогічні вимоги, вправи, створення виховних ситуацій, ситуаційно-рольові ігри, «мозкові атаки»); методи стимулювання поведінки (змагання, заохочення), активні (етюди) і пасивні методи (спостереження, прослуховування).

Завдання даних методик:

- 1) розвиток сценічної мови;
- 2) розширення фокусу уваги;
- 3) тренування пам'яті;
- 4) пластична виразність;

- 5) загальне підвищення хореографічної культури;
- 6) м'язова розкутість;
- 7) розвиток уяви, вміння імпровізувати.

Для роботи з підлітками було організовано структуру заняття, яка включала у себе організаційну частину, основну частину та рефлексію. Організаційна частина заняття надавала можливість створити необхідну атмосферу, щоб вмотивувати дітей. У цей час відбувалося вітання з учасниками заняття, виголошувалося вступне слово, тема заняття, його цілі.

Другим етапом була розминка, метою якого є м'язова розкутість та водночас розігрів м'язів, мовного та дихального апарату, ритмічно-пластичне налаштування на подальші дії.

До програми розминки входили різні вправи, у тому числі [59, с. 400], [с.195]:

1) Артикуляційна гімнастика та розігрів мовного апарату: вправа для губ і язика «Посмішка»: посміхнутися, розімкнувши зуби, утримувати рота в такому положенні; вправи для нижньої щелепи: жувальні рухи; вправи для щік: надування щік (обох одночасно і поперемінно); вправа «Часики» (посміхнутися, витягнути язик уперед, тягтися поперемінно кінчиком язика то до правого вуха, то лівого).

2) Дихальна розминка: вправа «Свічка»: учні уявляють, що перед ними торт зі свічками, які треба загасити з голосовим супроводом. Важливо поставити губи трубочкою під час видиху.

3) Пластичні вправи: пластична вправа «Камінь-повітря» на розвиток виразності рухів. Вправа «Камінь-повітря» сприяє розвитку свідомості руху, гнучкості та ефективності виразу тіла. Вона також допомагає розслабити м'язи і зняти напругу, що може бути корисним для виконавців, які працюють над мистецтвом руху і виразності.

Основна частина (основний етап проведення вправ). Основна частина використовує вправи на всі види розвитку учня театрального колективу.

У попередньому теоретичному розділі нами було визначено, що структура художнього розвитку представляє собою систему компонентів, які сприяють розкриттю творчого потенціалу та формуванню художньої компетентності особистості, що включає в себе пізнавальний компонент, емоційно-ціннісний і творчо-діяльнісний (див. табл. 1.1.1), які постійно взаємодіють між собою і посилюються, сприяючи розвитку творчого потенціалу та розширенню меж художньої самореалізації особистості. Отже, розуміння і врахування структури художнього розвитку надає розуміння, що саме на основі цих компонентів повинна будуватися програма навчання, яка дозволить здійснювати ефективний вплив на учня, включеного у процес художньої активності. Для цього нами було запропоновано наступні вправи, які включають пізнавальний, емоційно-ціннісний та творчо-діяльнісний параметри.

До вправ, які використовувалися для занять, можна віднести наступні:

1) Розвиток уяви: робота з уявними предметами, «Зупинка на краю прізви», «Пустеля», «Опиши дракона», «Битва», «Задані емоції». Вправа «Інтерв'ю» на тему уявної події, де партнери, знаходячись в умовах запропонованих обставин, занурюються в фантазування.

2) Розвиток пам'яті: «Виправдай позу»: тренер демонструє різні несподівані пози, після чого їх повторюють всі присутні та виправдовують продемонстроване.

3) Розвиток уваги: вправа «Гінь» на розвиток партнерства, пластики, уваги.

4) Розвиток імпровізації: «На ковзанці», «Балансування важким кеглем», «Балансування легким кеглем», «На канаті», «Цирк» [с.195].

Кожне заняття мало відношення до певного компоненту художнього розвитку. Наприклад, пізнавальний компонент заняття відображався під час пошуку образу персонажа, його характеру, під час знайомства з темою заняття на початку уроку. До творчо-діялісного можна було віднести роботу над етюдом, над образом, яка є найважливішою частиною заняття. Основа занять на цьому етапі – індивідуальні вправи, самостійна робота над створенням образу,

впровадження етюдів. У цей період відбувається робота над створенням художнього образу, пошук індивідуальних особливостей, звернення до логіки і мислення, засобів виразності. Наприклад, етюдна вправа «Моделювання ситуації» на активізацію уяви, основними факторами формування якої виступають картки, розкладені по п'яти розділах, кожен з яких містить у собі один з найбільш важливих параметрів для майбутньої імпровізації двох партнерів.

Наведемо ще декілька прикладів етюдної роботи «Етюд у запропонованих обставинах»:

1) Випадок в транспорті: учасники гуртка створюють коротку сценку або мініатюру, яка відтворює випадок, що трапився в громадському транспорті. Конфлікт через місце: два учасники гуртка грають ролі людей, які сперечаються про місце у транспорті, спричиняючи напружену ситуацію та взаємну незгоду.

2) Крадіжка у музеї: учасники гуртка створюють сцену, де один з них виконує роль крадія, а інші – охоронців або персоналу музею. Обставини можуть включати підстереження крадія, спробу впіймати його, взаємодію з відвідувачами тощо.

3) Що бачить лавка впродовж дня: завдання полягає у створенні коротких сцен або мініатюр, що відображають, як змінюється оточення лавки, як з'являються і зникають різні персонажі, їх взаємодія та емоційний стан.

Умови для етюдної роботи: тривалість етюдів 3 хвилини, мінімум реквізиту. Ці завдання та проекти сприяли розвитку акторської майстерності, творчості, емоційної виразності та спроможності учасників театрального гуртка працювати в команді і створювати захоплюючі сцени на основі заданих тем та умов.

На останньому етапі відбувається закріплення набутих навичок, пропонуються більш складні вправи на взаємодію з партнером, з'являються індивідуальні вправи. Це має відношення також до емоційно-ціннісного компоненту. У підсумку заняття відбувається рефлексія, а саме етап обміну думок та емоцій щодо заняття, самостійне оцінювання своєї роботи. Поточний контроль успіш-

ності, здійснюється на кожному занятті у вигляді спостереження за навчальною роботою. Оцінювання аналізу результатів діяльності рівня художнього розвитку, де три компоненти представлені за рівнями і відповідними критеріями. Саме ці параметри використовувалися з метою аналізу набуття підлітками художнього розвитку. ...

Серед провідних педагогічних умов удосконалення процесу художнього розвитку підлітків ми виділили наступні:

1. Розширення художньої обізнаності учнів ДМШ.
2. Сприяння активізації естетичного ставлення до мистецтва (методи образно-асоціативний, аналітичний, емпатійно-гедоністичний та ін).
3. Активізація творчих аспектів різномистецької діяльності учнів (вектори: створення художньо-пошукової мотивації, стимулювання творчої уяви та фантазії, розвиток інтерпретаторсько-виконавських навичок та вмінь тощо)

Оскільки художній розвиток передбачає полімистецький підхід, наведемо приклади тематики та змісту додаткових занять, які, на нашу думку, сприяють художньому розвитку підлітків. Ці заняття організовувались переважно для учнів. Що виявили бажання працювати у сфері образотворчого мистецтва на ниві творення декорацій, афіш, ескізів костюмів, окремих аксесуарів, бутафорії тощо. Їх творчі роботи стали своєрідною матеріальною основою театральної дії.

Приклади:

1. Тема: «Мистецтво первісної людини: Що? Чому? Як?». Графічна робота: наслідування відомих зразків печерного мистецтва. На занятті гуртківці у процесі споглядання, наслідування, доповнення творів печерного мистецтва шукають відповіді на запитання: Що таке мистецтво первісної людини? Чому воно виникло? Як творились первісні мистецькі зразки?

2. Тема: «У майстерні трипільського (скіфського) майстра». Графічна робота, аплікація: виготовлення ескізів трипільського посуду, прикрас для скіфських одягу, зброї. Учні розглядають зразки трипільської кераміки, знайомляться із символічним змістом елементів орнаментів, розробляють власні мотиви, пояснюють їх зміст. Знайомляться із поняттям «тератологічний,

тобто страхітливий стиль», сприймають зразки скіфських золотих виробів, розробляють образи фантастичних тварин-оберегів, пояснюють їх зміст.

3. Тема: «У затишку античної колонади». Графічна та фото-робота: копіювання та творення зразків античної колони; розроблення ескізів сучасних українських колон, створення фотопрезентацій за матеріалами архітектури Рівного. На занятті відбувається знайомство з функціями та естетичним змістом античного архітектурного ордера. Попередньо здійснюється пошук та фотофіксування античних елементів у архітектурі рідного краю.

4. Тема: «Знайомий незнайомиць – Середньовічний кодекс». Образотворча робота: художнє оформлення ініціалів. Знайомство з мистецтвом книжкової мініатюри. Розроблення ескізів власних ініціалів (орнаментованих чи малюнкових).

5. Тема: «Фантазії зачісок Ренесансу». Практична робота: елементи перукарства. Знайомство з особливостями зачісок Ренесансу. Опанування різноманітних видів заплітання коси.

6. Тема: «Одяг – дзеркало художнього світогляду». Практична робота: демонстрація елементів одягу різних епох, націй. Створення презентації на тему «Історія одягу». Демонстрація обраних елементів одягу з коментарями.

7. Тема: «Лялька-мотанка: іграшка-оберіг». Практична робота: опанування процесом створення тканинної ляльки-мотанки. Ознайомлення з інформацією про історію виникнення української ляльки-мотанки, її сакральне значення в українській родині, види ляльок-мотанок. Виготовлення традиційної ляльки-мотанки.

8. Тема: «Абетка бісероплетіння». Практична робота: виготовлення зразків бісероплетіння. Знайомство з походження мистецтва бісероплетіння, особливостями його розвитку, техніками українського бісероплетіння. Створення предметів-мініатюр з бісеру.....

Таким чином, з метою активізації художнього розвитку підлітків, нами була розроблена методична модель, що базувалась на принципах мистецької інтеграції, варіативності, практичної спрямованості, урізноманітнення форм і

видів діяльності учнів, художньої активності учнів, спонукання до творчого самовираження, проблемного характеру навчання, емоційної насиченості навчального процесу та ін.

Обрані нами методи були спрямовані на досягнення результативності художнього розвитку у його основних складових: пізнавальної (пояснення, розповідь, бесіда, обговорення, поточний коментар; міжсенсорних образних асоціацій, поєднання візуального та слухового сприйняття, «полімістецький перекладач», інтерпретації мистецької образності; емоційно-ціннісної (рольової гри, рефлексії, уявного діалогу», «створення мистецького тла, емоційного впливу (Л.Дмитрієва); «настройки аудиторії на потрібну емоційну хвилю»); творчо-діяльнісної (драматизації, інсценізації, «уявної мистецької творчості», «полімістецький перекладач», «художньої інтерпретації», індивідуалізованих завдань з творчої само актуалізації та ін.). А також методи цілісного впливу : активно-пасивні методи (Г.Танько); поліхудожні (Т. Крижановська, В.Лисенко); стимуляції мистецько-продуктивної діяльності, а саме – діалог, змагання, конкурс, брейн-ринг, презентації, міні-проектів тощо (Л.Гонтова); мультимедійних технологій, арт-терапії, образної драмотерапії (Д.Зволейко) та ін.

2.3. Результати педагогічного дослідження

Експериментальний заклад: Рівненський ліцей № 26, який спеціалізується на наданні широкого спектру освіти. Учні мають можливість відвідувати різні спортивні, наукові та мистецькі гуртки, зокрема вокальний гурток, гурток образотворчого мистецтва, декоративно-прикладного та театрального мистецтва.

Контрольна група: контрольна група складається з 11-ти учнів, 12-16-ти років, які відвідують стандартні навчальні програми. Вони отримують повну загальну середню освіту, проте не беруть участь у мистецьких гуртках. Учні контрольної...

групи мають регулярні уроки за загальними навчальними планами.

Експериментальна група: експериментальна група складається з 14 учнів ліцею, 12-15 років, проте учасники експериментальної групи, крім стандартних навчальних програм, беруть активну участь у театральному гуртку. Учні експериментальної групи беруть участь у регулярних гурткових заняттях, виставках, концертах, інших заходах, демонструють неабиякі творчі та комунікативні навички. На початку для аналізу художнього розвитку було проведено тест «Основи театального мистецтва». Деякі питання викликали у них невпевненість, але вони зробили свій вибір, обираючи одну з запропонованих відповідей. Цей тест дозволив діагностувати рівень знань підлітків щодо елементарних основ театального мистецтва. Він допоміг визначити, наскільки добре вони розуміють прості поняття, пов'язані з театальною діяльністю і чи мають базові знання про цей вид мистецтва. Також дана діагностика надала можливість вчителям і керівникам гуртків отримати інформацію про рівень художнього розвитку підлітків у театральному гуртку. Нижче наведений приклад зазначеного тесту, де як завдання постає: обрати правильну відповідь з запропонованих варіантів.

Що таке сцена в театрі?

- а) Місце для глядачів
- б) Місце для акторів, де відбувається вистава
- в) Місце для костюмів і реквізиту

Яке значення має режисер у театральній постановці?

- а) Він оформлює сцену та декорації
- б) Він відповідає за вибір акторів і керує процесом вистави
- в) Він грає головну роль у виставі

Що таке монолог?

- а) Спільне виконання акторами
- б) Розмова між акторами
- в) Виступ одного актора перед глядачами

Що таке костюм в театрі?

а) Засіб для гриму

б) Основний реквізит актора

в) Одяг, який актори носять на сцені

Як називається основний текст, з якого актори говорять на сцені?

а) Сценарій

б) Сцена

в) Режисура

Як називається діяльність актора перед виступом на сцені?

а) Репетиція

б) Проба

в) Постановка

Яка частина театру призначена для глядачів?

а) Куліси

б) Ложі

в) Зал

Як називається спеціальна освітлення сцени в театрі?

а) Реквізит

б) Костюм

в) Світло ...

Результати діагностичної методики, яку ми використали у контрольній та експериментальній групах, надали нам наступну інформацію:

Результати тесту «Основи театрального мистецтва»

Табл. 2.3.1.

Результати оцінки проєктної діяльності	Рівні художнього розвитку гуртківців	Кількість	Відсоток
Контрольна	Високий	2	4.5%
	Середній	4	9.1%
	Низький	5	11.4%
	Високий	7	12.5%

Експериментальна	Середній	5	8.9%
	Низький	2	3.6%

Результати тесту «Основи театрального мистецтва» продемонстрували, що у контрольній групі більшість підлітків мають низький рівень знань (14%), а у контрольній групі більшість мали високий рівень (12,5%).

Наступний тест, який був використаний для аналізу художнього розвитку, це тест «Запитання – відповідь». Він передбачав відповіді на прості питання за напрямком навчальної діяльності. Ці питання повинні були допомогти дітям проявити свої знання та розуміння театрального гуртка, його процесу та елементів, а також сприяти їхній активній участі у діагностичному процесі.

Приклад:

1. Що таке акторська майстерність і які основні елементи входять до її складу?
2. Які види театральних постановок ви знаєте? Розкажіть про один з них.
3. Яка роль режисера в театральній постановці?
4. Які навички потрібні для успішної акторської гри на сцені?
5. Які переваги та виклики пов'язані з участю у театральному гуртку?
6. Що таке репетиція і як вона сприяє покращенню виступу на сцені?
7. Чим відрізняється живе виконання ролі від телебачення чи кіно?

На основі проведеного тестування «Запитання – відповідь», яке було проведено для двох досліджуваних груп учнів, було отримано відповідні результати, які можна подивитися у табл.2.3.2. Вони також продемонстрували, що у контрольній групі більшість підлітків отримали низький рівень знань (13,6%), а у експериментальній групі більшість мали середній рівень (12,5 %).

Табл. 2.3.2.

Результати оцінки проектної діяльності	Рівні художнього розвитку гуртківців	Кількість	Відсоток
Контрольна	Високий	1	2.3%
	Середній	4	9.1%
	Низький	6	13.6%
Експериментальна	Високий	4	7.1%
	Середній	7	12.5%
	Низький	3	5.4%

У продовженні аналізу у групах було оцінено рівень виконання ролей та виразності учнями, їх концентрацію уваги на тексті та емоціях. Було отримано наступні результати (табл. 2.2.3.)

Вправа на концентрацію уваги: учасники мають прочитати текст і замінити слова на склади, наприклад, «буль-буль». Проте вони повинні зберегти інтонацію та емоції, які були в початковому тексті. Завдання полягає в тому, щоб зосередитися на прочитанні і передачі сенсу тексту, використовуючи лише склади. Виконання вправи на концентрацію уваги на текст, заміна слів на склади зі збереженням інтонації та емоцій, може сприяти розвитку кількох важливих навичок у дітей:

Концентрація уваги: учасники повинні уважно слухати текст і зосередитися на правильній заміні слів на склади. Це сприяє розвитку їхньої здатності зосереджуватися на завданні та виконувати його точно.

Вимова та артикуляція: заміна слів на склади вимагає від учасників чіткості вимови та вправності в артикуляції. Це допомагає вдосконалити їхні навички у вимові звуків та правильному використанні апарату для мовлення.

Розуміння сенсу тексту: хоча слова замінені на склади, учасники повинні передати інтонацію та емоції, які були в початковому тексті. Це вимагає розуміння змісту тексту і здатності передати його емоційний відтінок, навіть використовуючи лише склади.

Творчість та винахідливість: заміна слів на склади вимагає від учасників креативності та винахідливості. Вони повинні знайти відповідні склади, які звучать природно та передають сенс тексту. Це розвиває їхню творчу мислення та вміння швидко знайти альтернативні способи виконання завдання.

Виконання цієї вправи повинно було сприяти поліпшенню мовленнєвих навичок, розвитку уваги, розумінню сенсу тексту та творчих здібностей дітей. Крім того, стало цікавим та веселим способом навчання, який стимулює їхні інтереси та активну участь. Результати вправ на концентрацію уваги на текст та емоції продемонстрували, що у контрольній групі більшість підлітків мають низький рівень умінь (9%), а у експериментальній групі більшість мали середній рівень (10,7%).

Результати вправи на концентрацію уваги на текст та емоції

Табл. 2.2.3.

Результати оцінки проєктної діяльності	Рівні художнього розвитку гуртківців	Кількість	Відсоток
Контрольна	Високий	1	2.3%
	Середній	3	6.8%
	Низький	7	15.9%
Експериментальна	Високий	5	8.9%
	Середній	6	10.7%
	Низький	3	5.4%

Одним з найважливіших етапів аналізу є оцінювання методу роботи з етюдами. Етюдна вправа «Етюд на запропонованих обставинах» полягає у створенні короткої сцени або імпровізації на основі заданої теми та умов. Учасники гуртка мають застосувати свої акторські навички та творчість, втілюючи задані обставини у виставленій ситуації. Робота над етюдом продемонструвала, що у контрольній групі більшість підлітків мають низький рівень умінь (18,2%), а у експериментальній групі більшість мали середній рівень.

Результати етюдної роботи «Етюд на запропонованих обставинах»

Табл. 2.2.4.

Результати оцінки проєктної діяльності	Рівні художнього розвитку гуртківців	Кількість	Відсоток
Контрольна	Високий	1	2.3%
	Середній	2	4.5%
	Низький	8	18.2%
Експериментальна	Високий	4	7.14%
	Середній	6	10.72%
	Низький	4	7.14%

Отже, нами було використано різні діагностичні методики для визначення рівня художнього розвитку підлітків у театральному гуртку. Учасники експериментальної групи продемонстрували середній рівень акторських навичок та емоційної виразності під час їх виступів в театральних постановках і репетиціях, адже театральний гурток розпочав свою діяльність не так давно. Вони демонстрували впевненість на сцені та здатність взаємодіяти з партнерами. Технічна майстерність учасників на середньому рівні, вони ще не досконало володіють дикцією, а також не досконало, проте мають розуміння рухової координації. Особливу увагу варто звернути на емоційну виразність учасників. Вони успішно передають різноманітні емоції через мову тіла, міміку та голосові можливості. Виступи учасників експериментальної групи створюють атмосферу, що зацікавлює глядачів і збуджує їхні почуття. Не всі гуртківці адаптуються до різних ролей та ситуацій, проте більшість вміють швидко підлаштовуватися під зміни в постановці або режисерські вказівки.

Наведені результати підтверджують достовірність нашої гіпотези: цілісний художній розвиток школярів підліткового віку буде здійснюватись достатньо ефективно у процесі позанавчальної мистецької, зокрема театральної, гурткової діяльності, оскільки остання забезпечує:

- поліхудожній вплив на особистість підлітка, сприяючи їхньому творчому, емоційному та соціальному зростанню;
- гармонійну реалізацію та спрямування провідної вікової діяльності підлітків, а саме – спілкування з ровесниками на ґрунті спільних мистецьких цінностей та інтересів;
- долучення до світової та вітчизняної мистецької спадщини, вплив на розвиток пізнавальної, емоційно-ціннісної, практично діяльнісної складових індивідуально художнього розвитку.

Результати формувального експерименту у порівнянні з констатувальним

Табл. 2.2.5.

Діагностичні методики	Рівні художнього розвитку підлітків					
	Високий %	Високий %	Середній %	Середній %	Низький %	Низький %
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Тест «Основи театрального мистецтва»	4.5	12.5	9.1	8.9	11.4	3.6
«Запитання – відповідь»	2.3	7.1	9.1	12.5	13.6	5.4
Оцінка виконання ролей та виразності. Концентрація уваги на тексті та емоціях.	2.3	8.9	6.8	10.7	15.9	5.4
Етюдна робота «Етюд на запропонованих обставинах»	2.3	8.9	4.5	10.72	18.2	7.14
Загальні результати	11.4	37.4	29.5	42.82	59.1	21.54

Висновки до Розділу 2

ВИСНОВКИ

У роботі нами було теоретично обґрунтовано, змодельовано та експериментально перевірено методику впливу діяльності мистецьких гуртків на художній розвиток підлітків. Для досягнення поставленої мети було виконано наступні завдання:

1. Визначено поняття «художній розвиток особистості»: художній розвиток особистості є процесом формування особистості (С.Цилюпа та Н.Цилюпа), який складається з пізнавального, емоційно-ціннісного та творчодіяльнісного компонентів (Т.Крижанівська), сприяє розвитку художньо-творчого потенціалу та визначає здатність особистості до творчості (Ю.Кузьменко), у новаторському мисленні та оригінальному підході до вирішення завдань (А.Вербицький). Цей процес відбувається через різноманітну художню діяльність: сприймання, виконання, творчість. У структурі художнього розвитку виділяють такі важливі підсистеми як художньо-творчий потенціал, що являє собою «набір творчих можливостей, якими володіє людина» (Ю.Кузьменко), художня компетентність як «здатність самостійно організувати мистецьку діяльність» (Л.Масол, О.Гайдамака). З педагогічної точки зору у компонентній структурі виділяємо пізнавальну, емоційно-ціннісну, практично діяльнісну сфери (Т.Крижанівська, Т.Падалка, О.Ростовський, А.Шевченко та ін.) Їх структурування дозволить забезпечити диференційований вплив на особистість у процесі її художнього поступу.

2. Розглянуто вікові чинники художнього розвитку підлітків. Підлітковий віковий період є найкращим періодом для ефективного художнього розвитку особистості. Цьому сприяють наступні вікові чинники:

- 1) зміцнення розумової активності, бажання досягати вдосконалення, зростання соціальної активності (Т.Дуткевич);
- 2) виражене прагнення до самопрезентування власного «Я» (К.Седих);
- 3) активне дослідження своєї ідентичності, власних емоцій (Н.Орішко);

4) розширення кругозору, збільшенням самостійності в когнітивній діяльності, формування активного творчого критичного мислення (М. Шопіна, М.Заброцький);

5) спостерігається глибше розуміння музики на основі широкого спектру слухових вражень (В.Черкасов);

6) зазнає активізації процес формування художньо-естетичних цінностей, смаків (О.Ростовський).

Крім цього відзначимо наступні психологічні передумови, що роблять художній розвиток школярів цього віку більш результативним:

1) довільність усіх психічних процесів, тобто зростання здатності до концентрації, зосередження на виконуваний діяльності (М.Заброцький, Р.Павелків);

2) зміна якості пізнавальних процесів, які стають детальнішим, повнішим, змістовнішим, отже, складнішими; водночас відбувається їх інтелектуалізація, тобто зростає вплив мислення на інші пізнавальні процеси (Л.Воеводіна, Г.Дідич, М.Заброцький та ін.);

3) підвищення емоційності, активний розвиток високих інтелектуальних, моральних, естетичних та ін. переживань (Н.Абдюкова, Р.Павелків О.Литвиненко та ін.);

4) інтереси підлітків урізноманітнюються, активізуються, поглиблюються водночас зосереджуються у певній площині, спостерігається їх певна стійкість (Т.Дідич, О.Ростовський, Т.Шопіна);

5) зростання діяльнісних можливостей у різних видах мистецької активності (М.Заброцький).

У той же час творчий процес досягнення творчої ідентичності в підлітковому віці ускладнюється питаннями надмірної тривожності, імпульсивності, протиріч в почуттях, падінням мотивації до навчання (В.Черкасов, К.Седих), формується своя особлива «мова», яка страждає лексичною обмеженістю (Т.Дуткевич); формуються переживання, пов'язані не тільки з оцінкою оточуючих, а й зі самооцінкою, яка виникає у процесі

зростання самосвідомості (К.Седих). Саме на подолання цих гальмівних з точки зору художнього розвитку процесів націлена гурткова діяльність підлітків, що забезпечує реалізацію необхідного у цьому віку спілкування з однолітками на ґрунті спільних ціннісних орієнтацій.

3. З'ясовано сутність позанавчальної художньо-виховної роботи в школі. Позанавчальна діяльність – це різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час педагогічним колективом школи (С.Гончаренко, О.Мелентьєв, Т.Подолька та ін.). Нами визначено, що сучасна позанавчальна діяльність є невід'ємною складовою системи освіти та залишається основним безкоштовним соціальним інститутом, який спрямований на задоволення інтересів і запитів дітей та організований в позаурочний час педагогічним колективом школи (ЗУ «Про позашкільну освіту»). Шкільна мистецька гурткова робота відіграє значну роль у вирішенні цілей естетичного розвитку учнів, в тому числі художнього. Одним із головних завдань позанавчального мистецького впливу є розширення тематики шкільних уроків мистецтва, що сприяє цілісному мистецькому зростанню школяра . Науковці відзначають низку позитивних факторів гурткової форми навчання у порівнянні із урочною: свобода щодо навчальних програм; забезпечення важливої для підлітків неформальної атмосфери комунікації; гнучкість в орієнтуванні на художні інтереси учнів (О.Мелентьєв). Саме тому сьогодні у контексті методики гурткової роботи в якості провідних методів акцентуються інтерактивні, ігрові, інтегративні, проблемні, дослідницькі, творчо-практичні (К.Кравченко, Т.Маншиліна, Л.Степанова та ін.), діалог та наратив від учителя, практичне виконання завдань, організація групових екскурсій і багато інших. Під час освоєння матеріалу проводяться дослідження та спостереження що забезпечують нетиповість, оригінальність занять, самостійність, активність, колективність гуртківців у їх проведенні (С.Пітко). Визначено принципи ефективної організації позаурочних занять: наявність кваліфікованих педагогів (О.Мелентьєв), удосконалені методи викладання, володіння актуальними педагогічними методиками (Т.Подолька,

Л.Масол, О.Гайдамака, Н. Лемешева), різноманітність форм діяльності (індивідуальні, групові та масові форми роботи, інтегроване заняття, екскурсія, рольова гра) (О.Мелентьєв, С.Пітко), орієнтування на головні принципи позашкільної освіти: добровільний характер участі, суспільна спрямованість, розвиток ініціативи, зв'язок з навчальною роботою, ігрові форми, відмова викладача від загального контролю над мисленням підлітків вміння роботи вибір, організація навчального процесу на основі індивідуального та розвиваючого підходів принцип ширості та відкритості, розуміння вчителя у спілкування з підлітком, його підтримка самостійності (О.Мелентьєв, Г.Терещук, С.Пітко).

4. Визначено методи та засоби художнього розвитку підлітків у художніх гуртках. Різноманітні дослідження сучасного педагогічного досвіду щодо художнього розвитку учнів підліткового віку дозволяють твердити, що проблема має достатньо глибоке обґрунтування в роботах О.Рудницької (основи викладання мистецьких дисциплін на засадах інтеграції), О.Ростовського (педагогіка музичного сприймання), Г.Падалки (шляхи реалізації мистецького виховного впливу), О.Щолокової (методичні аспекти формування художнього мислення майбутнього вчителя), Т. Крижановської (методика комплексного розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики), О.Гумінської (інновації на уроках музики як уроках мистецтва), О.Бузової (поліхудожнє виховання як засіб удосконалення музичної підготовки майбутніх вчителів музики) та ін. Водночас проблемам позанавчальної мистецької освіти сьогодні приділено значно менше уваги (М.Токмина, С.Пітко, О.Мелентьєв, Л.Аполонова). Водночас, трактуючи шкільний мистецький гурток як продовження урочного освітнього процесу з акцентуванням учнівських мистецьких інтересів, ініціатив, власної дитячої творчості, ми вважаємо за доцільне залучити до практичної експериментальної роботи сучасні інноваційні підходи до художнього розвитку учнівської молоді, зокрема: активно-пасивні методи (Г.Танько); поліхудожні (Т. Крижановська, В.Лисенко); стимуляції

мистецько-продуктивної діяльності, а саме - діалог, змагання, конкурс, брейн-ринг, презентації, міні-проектів тощо (Л.Гонтова); мультимедійних технологій, арт-терапії, образної драмотерапії (Д.Зволейко), нетрадиційні методи аналізу і колективної творчості (С.Пітко), заняття з елементами гри та змагань (І.Підласий), метод активізації учнів та розвитку їх творчого мислення «Мікрофон» (О.Малентьєв) та інші.

Таким чином, з метою активізації художнього розвитку підлітків, нами була розроблена методична модель, що базувалась на принципах мистецької інтеграції, варіативності, практичної спрямованості, урізноманітнення форм і видів діяльності учнів, художньої активності учнів, спонукання до творчого самовираження, проблемного характеру навчання, емоційної насиченості навчального процесу та ін.

Обрані нами методи були спрямовані на досягнення результативності художнього розвитку у його основних складових: пізнавальної (пояснення, розповідь, бесіда, обговорення, поточний коментар; міжсенсорних образних асоціацій, поєднання візуального та слухового сприйняття, «полімистецький перекладач», інтерпретації мистецької образності; емоційно-ціннісної (рольової гри, рефлексії, уявного діалогу), «створення мистецького тла, емоційного впливу (Л.Дмитрієва); «настройки аудиторії на потрібну емоційну хвилю»); творчодіяльній (драматизації, інсценізації, «уявної мистецької творчості», «полімистецький перекладач», «художньої інтерпретації», індивідуалізованих завдань з творчої самоактуалізації та ін.). А також методи цілісного впливу : активно-пасивні методи (Г.Танько); поліхудожні (Т. Крижановська, В.Лисенко); стимуляції мистецько-продуктивної діяльності, а саме – діалог, змагання, конкурс, брейн-ринг, презентації, міні-проектів тощо (Л.Гонтова); мультимедійних технологій, арт-терапії, образної драмотерапії (Д.Зволейко) та ін.

5. Проведено педагогічний експеримент з підвищення рівня художньої культури у підлітків. Для роботи з підлітками було організовано структуру заняття, яка включала у себе організаційну частину, основну частину та ре-

флексію. Кожне заняття мало відношення до певного компоненту художнього розвитку. За результатами дослідження з використанням різних діагностичних методик було доведено, що участь у мистецтві (у театральному гуртку) допомагає підвищити художню культуру підлітка, що і було зазначено головною метою роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- 1) Богуш А. Педагогічні нотатки та роздуми. – Запоріжжя, 2001. – 219 с.
- 2) Вербицький А. Енциклопедичний словник по психології та педагогіці. – М. : ППН, 2013. – 5 с.
- 3) Гонтова Л. В. Інтегрований урок з мистецтва в контексті художньої культури: формуємо соціокультурну компетентність школяра / Л. В. Гонтова // Мистецтво та освіта. – 2018. – №3 (89). – С.30
- 4) Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
- 5) Губарь О. Г. Розвиток особистості в підлітковому віці та роль мовлення в процесі її соціалізації / О. Г. Губарь // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. зб. наукових праць. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. – № 14. – С. 32-34.
- 6) Дуткевич Т. Дитяча психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
- 7) Заброцький М. Основи вікової психології. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 112 с.
- 8) Крижанівська Т. Методика комплексного розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики: науково-методичний посібник, Рівне. 106с.
- 9) Лисенко В. В. Практична складова уроків художньої культури / В. В. Лисенко // Мистецтво та освіта. –2016. – №3 (81). – С.41
- 10) Лутаєнко В.С. Естетика мислення – К.: Мистецтво, 1974. – С. 214.
- 11) Маєвська О. 2018 р. Система методів і засобів формування художньо-практичної компетентності дітей. Українська професійна освіта. №4
- 12) Масол Л. Загальна мистецька освіта : теорія і практика – К., 2006. – 431 с.
- 13) Масол Л. (2001) Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах. Педагогічна газета. №12.

14) Масол Л. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. – 21 с.

15) Масол Л., Гайдамака О. та ін. (2006) Методика навчання мистецтва. Х: Веста: Видавництво «Ранок», 256 с.

16) Мелентьев О.Б. Теорія і методика позашкільної освіти / Умань.: «АЛМІ», 2013 – 182 с. – Бібліогр. 178 -182 с.

17) Мовчан В. Естетика: навчальний посібник для вузів. – Київ: Знання, 2011.

18) Педагогічна діагностика ціннісних орієнтацій молоді в процесі її соціального і професійного становлення / Терещук Г. // Педагогіка і психологія. – 1996.-№3. – С.119-124.

19) Пітко С. Методичний путівник керівника гуртка сучасної школи та позашкілля. Частина 2. / Укладач Пітко С. Б. – Львів: ЛОППО, 2020. – 79 с

20) Позашкільна освіта в Україні: навч. посіб. /За ред. О.В. Биковської. – П47 К.:ІВЦ АЛКОН, 2006. – 224с.

21) Ростовський О. Методика викладання музики в основній школі: Навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001 – 272 с.

22) Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. Шапран О. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – 473с.

23) Туманов І. Складові художньої творчості та їхнє значення для розвитку творчих здібностей у процесі навчання мистецтву // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед. – 2008. – Вип. 23.

24) Харламов І. Педагогіка: Навч. підруч. – М.:Вища шк.,1990 –576 с.

25) Черкасов В. Теорія і методика музичної освіти. Підручник. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2014 р. – 528 с.

26) Кузьменко Ю. Розвиток творчих здібностей дитини як передумова успішної соціалізації особистості / Ю. В. Кузьменко, Л. С. Жилиєва // Таврійський вісник освіти. – № 1 (49). – 2015. – С. 142-146.

27) Масол Л. Художня культура. 10 клас: Тематичні розробки уроків. Рівень стандарту. Академічний рівень / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака – Х.: Вид-во «Ранок», 2010. – 336 с.

28) Навчальні програми з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку / за ред. Биковського Т.В., Шкура Г.А. – К. : УДЦПО, 2016. – Вип. 1. – 222 с

29) Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології / Лобова О., Сбруєва А., Бойченко М. – 2020, № 3-4 (97-98)

30) Мистецтво (інтегрований курс) : підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти / Л. Масол, О. Гайдамака, Г. Кузьменко, Н. Лемешева. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. — 240 с. : іл.

31) Програми для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів: Художньо-естетичний напрям / Биковська О., Василянська І., Волкова О. та ін. – К.: Грамота, 2008. – Вип.. 1. – 100 с.

32) Сухомлинський В. Вибрані твори. В 5 томах. Т. 2. –[Ред.колегія: Дзеверін О. Г. (голова), Черпінський М. В. та ін.] / В. О. Сухомлинський // – К.: Радянська школа. – 1976. – 654 с.

33) Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [Гончарова Н., Горбенко Ю., Калюжна Ю., Лавріненко В., Мельничук М., Мирошник О., Мишко Н., Моргун В., Перетяцько Л., Рева М., Седих К., Тесленко М., Тітов І., Тітова Т., Харченко А., Чайкіна Н., Яновська Т.] ; за ред. Седих К. – Полтава : Астроя, 2018. – 342 с.

34) Мистецька освіта та розвиток творчої особистості: зб.наук.пр./ Uniwersytet Rzeszowski wydział Muzyki, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, Ін-т мистецтв. – Рівне : Волин. обереги, 2023. – Вип. 9. – 149-150 с.

35) Аполлонова Л. Психоемоційний розвиток підлітків під час занять образотворчою діяльністю: магістер. робота / Л. П. Аполлонова ; науковий керівник Д. Б. Усик. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. – 84 с.

36) Орішко Н. Індивідуально-психологічні та особистісні чинники самовдосконалення в юнацькому віці / Н.К. Орішко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т. XV, част. 2. – К., 2013. – 2 с. – С. 156-167.

37) Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб.наук.праць. – Вип. книга 2. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2011. – 528 с.

38) Токмина М. Мистецькі гуртки інтегрованого типу як середовище художнього інтересу підлітків / М. Токмина // Мистецька освіта та розвиток творчої особистості: зб. наук. пр. / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, Uniwersytet Rzeszowski, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, Ін-т мистецтв. – Рівне: Волин. обереги, 2019. – Вип.5. – 320 с.

39) Шопіна М. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу у підлітковому віці: стаття // ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 2'2012

40) Яблонська Т. Вікові та індивідуально-психологічні особливості як чинник самовдосконалення особистості // Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Психологія», ред. кол. Надія Скотна, І. Галян та ін. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. – Вип. 37. – 284 с. – С. 28-39.

41) Всеукраїнський науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта» № 2 (108) (2023) URL: <http://artedu.com.ua> (дата звернення: 16.08.2023)

42) Конституція України: Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <http://surl.li/bnnaah> (дата звернення: 16.09.2023)

43) Мистецтво 5-9 класи // Програма затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 URL: <http://surl.li/njtzp>

) Підлітковий вік: онлайн буклет // ВГЦ «Волонтер», Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2021 URL: <http://surl.li/ewsbm> (дата звернення: 16.09.2023)

45) «Позашкільна освіта»: освітньо-професійна програма // Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ URL: <https://kpo.nnimspsr.edu.ua/navchalni-planu> (дата звернення: 16.08.2023)

46) Позашкільна освіта // МОН України URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/pozashkilna-osvita> (дата звернення: 16.09.2023)

47) Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 16.09.2023)

48) Подоляка Т. Гурткова робота у спеціальних закладах середньої освіти як чинник розвитку мотивації вивчення школярами природознавства. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/11161/1/Podoliaka.pdf> (дата звернення: 16.08.2023)

49) Про організацію освітньої діяльності в закладах позашкільної освіти у 2022/2023 навчальному році: Лист МОН № 1/8507-22 від 27.07.22 року URL: https://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/86991/ (дата звернення: 16.09.2023)

50) Про позашкільну освіту: ЗУ зі змінами 2023 рік №1841-III від 22.06.2000, редакція від 22.05.2021 URL: https://urst.com.ua/act/pro_pozashkilnu_osvitu (дата звернення: 16.09.2023)

51) Середня загальноосвітня школа № 13 ім. І. Хитриченка Святошинського району м. Києва URL: http://school13.kiev.sch.in.ua/uchnyam/fakuljtativi_speckursi_gurtki/ (дата звернення: 18.08.2023)

52) Словник-довідник з курсу «Філософії» для студентів 2, 3, 4 курсів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Укл. Чичков А., Башкеєва О., Патеріло О. – Дніпропетровськ: ДВНЗ УДХТУ, 2014. – 20 с. URL: https://udhtu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/08/Filosofiya_slovník.pdf

53) Смагіна Т. 2010 р. Поняття та структура соціальної компетентності учнів, як наукова проблема. Вісник Житомирського державного університету. Випуск 50. Педагогічні науки. URL: http://eprints.zu.edu.ua/4273/1/vip50_30.pdf

54) Танько Т. 2019 р. Розвиток художньо-творчого потенціалу підлітків засобами мистецтва URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/esu/article/view/2916/3297> (дата звернення: 16.08.2023)

55) У МОН презентували та обговорили проєкт концепції позашкільної освіти в умовах воєнного стану // МОН України URL: <http://surl.li/nhyet> (дата звернення: 16.09.2023)

56) Центр позашкільної роботи Святошинського району м. Києва URL: <https://cprs.kiev.ua/about/docs/>

56) Opus Epistolarum Erasmi Roterodami / Per P. S. Allen, M. A., D. Litt. Oxonii: Clarendon, 1934. Vol. 9. 497 p.

57) From Amateur to Framateur: Art Development of Adolescents and Young Adults Within an Interest-Based Community URL: <https://www.jstor.org/stable/24468129>

58) The development of teenagers' project abilities within project and art activities URL: <http://surl.li/njtxb>

ДОДАТКИ

